

VI Aktiv svenska i offentlig sektor

Användningen av landets två nationalspråk inom den offentliga sektorn regleras av språklagen. Lagen är neutral i förhållande till dem bägge. Den innehåller alltså inga skyddsbestämmelser för någotdera språket, utan bestämmer när en myndighet är skyldig att ge service och information på finska eller svenska. Om man beaktar vad som har gjorts inom den offentliga sektorn kan man som ett allmänt omdöme säga att sektorn har tagit sitt ansvar. Det finns ett genomtänkt system som skall resultera i god service också på svenska. Det finns stödfunktioner och grupper av experter som sysslar med den offentliga svenskan. Något om hur systemet fungerar och vad det kräver att upprätthålla det skall vi ta upp här. Självfallet skall vi också kommentera områden där man kunde göra mer. Vi går ändå inte in på hur språklagen har varit eller är utformad i dag.

Vår utgångspunkt är densamma som den varit i tidigare avsnitt och kommer att vara i senare: Svenskan i Finland skall i likhet med andra samhällsbärande språk användas i domäner utanför hem och skola. Om vi inte använder vårt språk i kommunikation med myndigheterna kommer vi inte att ha ett ordförråd som täcker stora områden av våra liv som invånare i en kommun och medborgare i landet. Vi behöver kunna tala om skatter, pensioner, arbetslöshet, sjukledighet, skuldsanering, föräldraledighet, byggnadsrätt m.m. på vårt eget språk. Avsikten med språklagens bestämmelser är att detta skall var möjligt. Sedan är det upp till var och en av oss att använda oss av de möjligheter som bjuds.

Lagens krav på språkkunskap

För att språklagens bestämmelser skall kunna efterlevas krävs insatser av många människor. Det har hittills gällt att fastställa vilka krav på språkkunskaper som skall ställas på innehavare av olika statliga och kommunala tjänster, att ordna språkprov och utfärda betyg samt, inte minst, om att skaffa sig den relevanta språkkunskap som krävs för att få ett arbete inom den offentliga sektorn. Detta gäller finländare oavsett modersmål. Kravet på modersmålfärdighet i ett av de nationella språken och en bestämd, men varierande, färdighetsnivå i det andra ställs på alla som söker en tjänst vid en statlig eller kommunal tvåspråkig myndighet. I studierna för en akademisk examen (magister- och kandidatexamen) ingår obligatoriska kurser i de två nationella språken, och studierna avslutas med ett s.k. mogenhetsprov i modersmålet. Den som har fått sin skolutbildning på svenska respektive finska, och som har skrivit sitt mogenhetsprov på samma språk, har därigenom klarat av det som populärt brukar kallas ”stora språkprovet” i språket i fråga. Avklarade obligatoriska kurser i det andra inhemska språket motsvarar ”lilla språkprovet”. Den som inte avlägger en akademisk examen har bevisat sin färdighet i de inhemska språken genom att gå upp i ett prov anordnat av språkexaminationsnämnden i svenska eller finska, eller genom att vända sig till en särskilt utsedd examinator. När den nya språklagen, med tillhörande förordningar, år 2004 har trätt i kraft förändras vissa detaljer i systemet i någon mån, men fortfarande gäller det för en del personer att bevisa och för andra att bedöma färdigheten i de inhemska språken.

Det är lätt att inse att det är många examinatorer och språkprovsavläggare som varje år berörs av språklagens krav på inlyt över en viss färdighetsnivå i landets två språk. Samtidigt är det många svenskspråkiga finländare som i sin kontakt med myndigheterna väljer att inte utnyttja möjligheten – och rätten – att använda sitt modersmål. I längden måste det kännas

frustrerande för statens och de tvåspråkiga kommunernas tjänstemän att upprätthålla ett system som inte utnyttjas i full utsträckning. Det händer att finskspråkiga tjänstemän direkt klagar över att finlandssvenskarna inte låter dem använda den svenska de bevisligen kan. Den finlandssvensk som är tvåspråkig nog att välja finska i snart sagt varje sammanhang försvårar dessutom på sikt den mer enspråkiges chans att få använda sitt modersmål när han eller hon verkligen behöver det.

Även om lagen garanterar ett utbud av service på svenska känns det säkert mindre meningsfullt att tillhandahålla sådan om efterfrågan är oregelbunden, rentav svag. Vi vill ändå tillägga att storleken på efterfrågan på svensk service varierar kraftigt och regionalt. Det viktiga är att inse att den erbjuds oss och att vi redan för vår egen skull skall använda oss av den. Begränsa inte självmant ditt språk.

Vi bidrar själva till att språklagens krav på service på kundens språk upplevs som meningsfullt att upprätthålla genom att konsekvent utnyttja servicen och genom att ge såväl positiv som negativ (men konstruktiv) respons. Om vi utgår från att vi i regel använder vårt modersmål, där språklagen ger oss möjlighet, så kan vi ibland göra undantag när det finns särskilda motiv för det. För tillfället betar sig många av oss som bor i en tvåspråkig miljö (särskilt i södra Finland) tvärtom.

På klar och tydlig svenska

Möjligheten att använda modersmålet tillhandahålls av myndigheten, men det slutgiltiga språkvalet gör kunden. Det handlar inte endast om att välja svenska vid ett personligt möte med en tjänsteman eller om att skriva e-brev, fylla i blanketter och författa pappersinlagor på svenska. Det handlar också om att be om den svenska blanketten såväl i pappersversion som elektroniskt, att be om den svenska informationsbroschyren och att använda de svenska sidorna på webben.

Något är på tok om ca två tredjedelar av finlandssvenskarna föredrar att använda finska när de kontaktar en myndighet. Det finns olika – också fullt begripliga – anledningar till att en tillräckligt tvåspråkig person väljer det ena eller det andra språket. Dem skall vi inte gå in på här. Vi vill i stället framhålla att svenskspråkiga finländares uppfattning om när det är lämpligt att välja svenska inte tycks motsvara finskspråkiga finländares syn på saken. Det händer också att man som finlandssvensk överskattar sin egen färdighet i finska och underskattar tjänstemannens färdighet i svenska.

När det gäller skriftlig information (broschyrer, blanketter etc.) kan man förstås också fråga sig om valet av finska i stället för svenska eventuellt kan bero på att det svenska materialet inte håller måttet. Så är det säkert ibland, men inte alltid. Det är tyvärr så att det är de avskräckande exemplen vi minns, medan allt det goda språkarbete som görs passerar oförmärkt.

Det säger sig självt att det är viktigt – och i enlighet med språklagen – att utbudet av texter, blanketter m.m. också finns på svenska. Det svenska materialet skall inte vara försenat, det skall vara språkligt korrekt och det skall gå lätt att hitta. Länken till de svenska webbsidorna som kunden skall klicka på får alltså inte, som vi brukar säga om tvåspråkiga skyltar och reklam, kräva ”god syn” eller ”starka glasögon” av finlandssvenskar.

Myndigheterna språk skall inte bara vara korrekt, utan det skall också vara begripligt för kunder med varierande förhandskunskaper och erfarenheter. Klarspråk eftersträvas i dag allmänt av myndigheterna i de nordiska länderna. Det ibland fyrkantiga tjänstemannaspråket måste stiliseras innan det når sina mottagare. Både tjänstemannens kunskap om sakfrågan och språkexpertens (informatörens, översättarens eller språkgranskarens) förmåga att beakta mottagaren och skriva klarspråk behövs för ett gott slutresultat.

Tjänstemännen t.ex. vid justitieministeriets granskningsbyrå ansvarar för svenska lagtexter. Deras kolleger vid statsrådets

translatorsbyrå och vid riksdagens svenska byrå har som uppgift att se till att de svenska texter de översätter och granskar inte bara är korrekta till sitt innehåll, utan att de också uppfyller andra kvalitetskrav. Statsrådets svenska språknämnd är ett särskilt expertorgan vars uppgift det är att vårda svenskan i den offentliga sektorn. Den har gett ut en handbok (*Svenskt lagspråk i Finland*) för alla som skriver inom den offentliga sektorn; handboken ges ständigt ut i nya upplagor. Vid Forskningscentralen för de inhemska språken är en språkvårdare avdelad för att arbeta med myndigheternas språk. I dag då också EU-texter är en del av den offentliga prosan kan vi konstatera att de svenska texterna är gemensamma för Finland och Sverige. Det pågår alltså en hel del arbete som syftar till att förse den offentliga sektorn med fullgoda svenska texter. Den språkliga medvetenheten på hög nivå i samhället är m.a.o. god, medan det på lägre nivå inte alltid är lika väl beställt.

Människorna bakom myndigheternas texter

Det är svårt att ange exakt hur många personer som översätter till svenska och/eller granskar svenska texter inom den offentliga sektorn. På ministerienivå är det uppskattningsvis 40 personer som regelbundet arbetar med svenska texter. Antalet frilansar är gissningsvis fler. En mycket grov uppskattning är att något mer än 100 personer arbetar med att översätta och/eller granska statliga myndighetstexter på svenska. Om siffran är oriktig är den snarare tagen i underkant än i överkant.

En del av de tjänstemän som arbetar med myndigheternas texter har översättar-, informatörs- eller journalistutbildning, men många har landat i yrket med andra studier (t.ex. i juridik eller samhällsvetenskap) och erfarenheter i bagaget. Allmänt taget kan man säga att de som arbetar med myndighetsprosan är för få. Tillgången på kvalificerade översättare och språkgranskare motsvarar inte efterfrågan. Det vore viktigt att

rekrytera fler studerande med svenska som modersmål till översättarutbildningen och/eller till studier i nordiska språk/svenska. Det vore också ändamålsenligt att anordna kompletterande utbildning för dem som har fallenhet för yrket.

Informatörerna och översättarna/språkgranskarna är de tjänstemän som skall kunna hantera texter och språkfrågor på ett professionellt sätt. De kan på många sätt jämföras med mediernas journalister (se kapitel IX). De har t.ex. samma problem som dessa när det gäller att slåss mot klockan och att hitta de riktiga svenska motsvarigheterna till nya termer. Pressmeddelandet som skall översättas kan komma i sista minuten och innehålla ett uttryck som är nykonstruerat också på finska. Det tar tid och kräver skicklighet att åstadkomma ett sådant på god svenska, där de finska termerna fått en korrekt översättning. När arbetet väl är gjort är det inte uppmanande att behöva konstatera att de finlandssvenska journalisterna ofta har valt det finska materialet i stället för det som fanns till hands på svenska. I tidningen används sedan hemgjorda översättningar i stället för den korrekta terminologin.

Behovet av information på svenska kan förstås också glömmas bort trots god vilja och gott språkklimat på arbetsplatsen. Mycket av myndigheternas information finns i dag på webben. Då gäller det att samarbeta med data- och webbnissar som inte kan språket, men som av tekniska skäl bestämmer mycket av utformningen av informationen. Här gäller det att inte ge sig. Tekniken skall underordnas språket och inte tvärtom.

De som producerar text på en myndighet behöver allt det språkteknologiska stöd de kan få. Vidare behöver de fortbildning och språklig stimulans för att hålla sitt språk levande. Det är viktigt att de har en levande kontakt med motsvarande myndighet (verk, organisation etc.) i Sverige. För att kunna översätta information om hälsa, säkerhet, jord- och skogsbruk, polisiära frågor, utbildning, bankverksamhet, kyrkliga angelä-

genheter, fackföreningsverksamhet, konsumentskydd, pensioner m.m. måste man känna till på vilket sätt och med vilka termer man talar och skriver om sådana frågor på svenska. Ordböcker och termlistor räcker inte till bl.a. därför att de nyaste uttrycken ännu inte har hunnit in i dem. Däremot är Internet en obegränsad källa till information. Det går att leta fram texter skrivna i Sverige som till sitt sakliga innehåll motsvarar den text man själv arbetar med. Där finns de uttryck man använder i Sverige och som vi behöver här.

Vistelse på tjänstens vägnar i Sverige (och/eller i det övriga Norden) behövs, likaså utbytestjänstgöring. Möjlighet att regelbundet gå på kurser där man går in på klarspråk och på terminologi är nödvändigt. Medlemskap i ett välfungerande nätverk som omfattar alla med liknande uppgifter i den offentliga sektorn ökar möjligheten att söka gemensamma lösningar, lägga upp en gemensam termbank, skapa textmodeller etc. Ett exempel på ett sådant stödande samarbete är översättarnas diskussionslista *Hieroglyfen*, där medlemmarna mycket snabbt kan nås av och sprida information. Tjänstemännen skall veta att det stöd som arbetsplatsen erbjuder dem inte handlar om punktinsatser, utan om ett system som berör alla den offentliga sektorns informatörer och översättare, och som de regelbundet har tillgång till under sin anställningstid.

Vi vill föreslå att man inom den offentliga sektorn på olika arbetsplatser för en målinriktad diskussion om språkens roll både internt och externt. Språklagen formulerar visserligen de krav som myndigheterna skall uppfylla, men det är människor som skall se till att så sker i verkligheten. Ett minimikrav borde vara att alla större myndigheter har minst en informatör som arbetar på svenska. Så är det inte nu med resultatet att de svenska texternas kvalitet kan variera, och att de ibland inte längre är aktuella när de äntligen föreligger. Lagens krav gäller kontakterna utåt. Det som sker på arbetsplatsen människor emellan är en intern affär, men inte mindre viktigt.

De som är anställda för att ge information och översätta arbetar inte i ett vakuum. Deras arbete påverkas av andra. Översättarna/språkgranskarna och informatörerna är inte de enda som skall bära ansvar för den språkliga kvaliteten (oavsett språk). Språket är ju inte något man lägger till efteråt; det föds medan man talar och skriver. De professionella informatörernas och översättarnas arbete skulle underlättas om varje myndighet hade utarbetade normer för hur tjänstemännen skall skriva, och alldeles särskilt för hur samarbetet med en översättare skall gå till.

Arbetskamraterna står för texter eller material som skall bearbetas och/eller översättas. Bland dem finns säkert många vars språkliga kapacitet kunde utvecklas och tas till vara. En hel del myndighetstexter behandlas inte alls av de anställda översättarna/språkgranskarna, utan produceras direkt av tjänstemännen. En finlandssvensk tjänsteman får ofta agera språkexpert i fråga om kollegernas texter eller åläggs att skriva direkt på svenska eller något annat språk som han eller hon behärskar väl. För att kunna göra detta, t.ex. som jurist, är det viktigt att man har fått sin utbildning (åtminstone delvis) på modersmålet. Kanske är mången arbetsplats betydligt mer språkligt brokig än de anställda och deras chefer tror? Med hjälp av uppsatta mål, och en uttänkt strategi för hur dessa skall nås, kunde hela personalens språkkapital tas till vara.

Svenska som arbetspråk

Den offentliga sektorn är också en arbetsplats. Precis som på andra arbetsplatser handlar det om att välja språk enligt person, kombination av personer, samtalsämne, samtalets syfte m.m. Myndigheten i sig har inget ”modersmål”, dvs. de anställda väljer själva vilket/vilka språk de använder kolleger emellan. På en arbetsplats där flertalet har finska som moders-

mål kommer också många svenskspråkiga anställda i praktiken att ha finska som arbetsspråk.

För många finlandssvenskar sker en uppdelning av språken så att finska blir det professionella språket och svenska det privata (eller ett av de privata språken). Detta är helt naturligt, men det är samtidigt synd om modersmålet inte får plats som yrkesspråk. Ur arbetsgivarens synvinkel, såväl som ur den enskildes, borde det vara till fördel om bägge språken kunde utnyttjas också professionellt. Svenskspråkiga anställda kan även vara en resurs för sina finskspråkiga kolleger. Okomplicerade och informella kaffepauser kan användas för samtal på svenska med dem som kan minst. Arbetsrelaterade diskussioner kan föras på svenska med finskspråkiga kolleger som kan mer. Möjligheterna är många och kan skräddarsys efter vars och ens behov.

Till vår förvåning har vi under arbetets gång fått höra att finlandssvenskar ofta är ovilliga att tala svenska med sina finskspråkiga kolleger. (Detta gäller givetvis också arbetsplatser inom den privata sektorn; vi återkommer därför till saken.) Man slår t.ex. om till finska när en finskspråkig kollega kommer in i ett samtal mellan svenskspråkiga. Detta sker också då den finskspråkiga kollegan klart visar att han eller hon gärna talar svenska.

Bytet till finska beror inte alltid på att den finskspråkiga samtalspartners svenska är skral. Vi har fått in exempel på finskspråkiga som t.o.m. har studerat på svenska, och vilkas färdighetsnivå alltså är mycket hög, men som inte lyckas övertala sina finlandssvenska kolleger att tala svenska med dem. Detta är ett beteende som vi inte förstår. Förutom att det är oartigt att utesluta någon från ett språkligt sammanhang där han eller hon gärna vill vara med, så är det dumt med tanke på utvecklingen av det svenska modersmålet som ett yrkesspråk. Om man aldrig talar om jobbet på svenska saknar man snart ord för det. Finlandssvenskar som lever och arbetar i en finskdo-

minerad miljö har oräkneliga möjligheter att stärka sin finska språkfärdighet både på jobbet och på fritiden. Deras finskspråkiga kolleger har mycket få sätt att stärka sin svenska på. Exempel på motsatsen – att bytet till finska sker på uppmaning eller som en följd av omgivningens tryck – finns det säkert i praktiken fler av. Vår avsikt är här närmast att påminna om att språk skall väljas i samförstånd med den man talar med och inte utgående från en förhandsuppfattning som kan vara felaktig om än välmenande.

Språklig konsekvensbedömning

Det vi har kallat den offentliga sektorn, med sina olika statliga och kommunala myndigheter och verk, är givetvis inte något oföränderligt och klart avgränsat block av verksamheter som finansieras med skattemedel. I dag har vi t.ex. statliga affärsverk samt statliga och kommunala bolag. De styrs som företag även om de inte är privatägda. I motsats till ursprungligen privatägda företag, som inte omfattas av språklagen, gäller lagens bestämmelser om språklig service även dem, men med tillägget att uppgiften inte skall vara oskäligt betungande för bolaget. När de statliga affärsverken tillkom gjorde man nämligen den bedömningen att förändringen skulle komma att ha en språklig konsekvens som inte var önskvärd. Språklagens betydelse minskar när betydelsen av den statliga sektorn gör det, och den privata sektorn får i stället allt större tyngd.

Vi går inte djupare in på effekterna av det vi brukar kalla strukturförändringar i samhället, utan konstaterar endast att sådana kan medföra språkliga konsekvenser för medborgarna. Det vore därför önskvärt att varje förändring inom den offentliga sektorn regelmässigt och på förhand blev föremål för en språklig konsekvensbedömning. Detta gäller också förändringar som förefaller små och beslut som känns lokala. Även

en liten förändring kan innebära en stor påföljd för de involverade språken.

En vettig språklig konsekvensbedömning kan inte göras om man inte har slagit fast vad man behöver uppnå och bevara. Det finns därför många skäl till att en offentlig myndighet, ett statligt affärsverk, ett kommunalt bolag, och alldeles särskilt en kommun, skulle behöva ta fram en genomtänkt språkstrategi för sin verksamhet. De är alla skyldiga att tillhandahålla språklig service, och denna service skall kunna upprätthållas också när betingelserna förändras.

Redan demografiska förändringar har betydelse t.ex. på det kommunala planet. Äldre personer som blir kvar i en utflyttningsbygd behöver vård, medan barn och unga på en snabbt växande ort behöver dagvård, skola och fritidssysselsättningar. Detta är något som en tvåspråkig kommun skall tillhandahålla på invånarnas språk oavsett kassaläge. På orter där den svenskspråkiga befolkningen bor utspridd kan även små omflyttningar och förskjutningar märkas t.ex. som ett ökat eller minskat antal barn som behöver dagvård, förskola och skola på svenska.

Nya länsgränser, kommunsammanslagningar, regionala samarbetsformer, verksamhetsformer som omhändertas av samkommuner m.m. leder också till nya språkliga konstellationer som förändrar möjligheterna att ge invånarna/kunderna en fungerande språklig service. Även landets EU-medlemskap har konsekvenser för språkanvändningen på olika nivåer i samhället. De språkbestämmelser som gäller för den offentliga sektorn må vara klara, men de skall kunna förverkligas i varje konkret situation. En kartläggning av de faktiska behoven måste ligga bakom förslag till och krav på lösningar.

En språkstrategi för varje kommun

I dag samarbetar en kommun mer än förr också med företag inom den privata sektorn. Man köper tjänster och man lägger ut verksamheter som tidigare omhändertagits av kommunen själv. I en del fall handlar det om service som kommunens egna invånare har rätt till, i andra fall handlar det om utåtriktad verksamhet som syftar till att ge information om kommunen och locka till sig investerare, nya invånare eller turister. Hemtjänst för äldre personer, dagvård för småbarn, skolskjuts och eftermiddagsvård för skolbarn, fritidssysselsättningar för barn och ungdom kan andra än kommunen utföra, men vem garanterar att en gammal människa eller ett barn verkligen blir bemött på sitt eget språk, och vilken kvalitet har språket? När en tjänst köps in av den privata sektorn måste en språkförbindelse ingås, men vilken kvalitet den språkliga tjänsten skall hålla är svårare att försäkra sig om.

Det marknadsföringsmaterial som t.ex. en tvåspråkig kommun låter producera finns i regel på bägge språken, men vilken språklig kvalitet håller den svenska versionen? På kommunens webbplats finns som sig bör information på bägge språken, men hur är det med de privata företag som man klicka sig fram till via de länkar som ges? En tvåspråkig kommun som starkt framhåller sina finlandssvenska rötter och möjligheten att få service på svenska förefaller kanske mindre trovärdig om den lokala stugbyn, golfbanan, båtuthyraren, energibolaget och andra företagare endast gör reklam för sig på finska. En liten utflykt till ett antal olika kommuner som presenterar sig själva i cyberrymden visar ändå att många har tagit vara på de möjligheter till bred information på kundernas olika språk som detta nya medium ger.

En kommun som har en genomtänkt språkstrategi vet när det gäller att kräva en skriftlig förbindelse på språklig service av en samarbetspart oavsett om den representerar den offent-

liga sektorn eller är privat. (Detta förutsätter också den nya språklagen.) Läger man ut ett uppdrag som tidigare skötts av kommunens egen personal så skall kommuninvånarna kunna få samma språkservice som tidigare. Ett brott mot en sådan förbindelse borde kunna leda till någon sanktion från beställarens sida. Man borde också kunna mäta på vilken nivå kommunens språkliga service i praktiken befinner sig. Var den borde befinna sig fastställer språklagen. Som vi tidigare har nämnt (i samband med skolan och modersmålet i kapitel III) kan en kommunal språkstrategi också ge stadga åt de beslut som fattas av enskilda rektorer, skol- och daghemsföreståndare.

Givetvis skall en kommunal språkstrategi beröra samtliga språk som invånarna använder: de två nationalspråken vid sidan av invandrades modersmål. Också behovet av kunskap i och service på främmande språk för internationella kontakter och för turistnäringen kan behandlas och fastställas i ett strategidokument. Mål och metoder skall naturligtvis ses över med jämna mellanrum. Lika självfallet är det att kommunen utvärderar hur väl olika förvaltningsenheter har nått de uppställda målen. Det man säger sig vilja uppnå i fråga om kommunens språkliga service och ansvar skall drivas som vilken annan politisk fråga som helst. Om det skall vara någon nytta med en språkstrategi skräddarsydd för de egna lokala behoven så måste det ju synas i vardagen, inte endast citeras i festtalen.

Tanken med en språkstrategi – för en kommun, en myndighet eller någon annan förvaltningsenhet – är att det kan vara bra att tänka efter före. Att enbart reagera på berättigade språkkrav i efterhand är mindre rationellt än att vara steget före. En statlig myndighet som vill ha ett gott rykte, och en tvåspråkig kommun som vill ha nöjda skattebetalande invånare och locka till sig fler, tjänar helt enkelt på att ha en tydlig hållning i fråga om när, var och hur invånarnas olika modersmål skall beaktas.

Hur heter det?

I detta kapitel har olika språkvårdande nämnder och grupper nämnts. Senare (t.ex. i kapitel IX) kommer ytterligare exempel på organiserade språkvårdsinsatser att tas upp. Det pågår alltså en hel del språkvårdande och språkutvecklande arbete på svenska (samt på finska) på olika håll i vårt samhälle. I en del fall handlar det om frivilligt arbete (som det som *Hugo Bergroth-sällskapet* står för) och om inofficiella nätverk (som översättarnas diskussionslista Hieroglyfus). I andra fall handlar det om särskilda språkvårdsgrupper som är en integrerad del av arbetet inom en myndighet, på en redaktion etc. Vart skall då en enskild person vända sig för att få veta hur något heter?

I första hand vänder sig en enskild person till *Svenska avdelningen vid Forskningscentralen för de inhemska språken*. Under ett år besvarar avdelningens fem språkvårdare ca 3 000 frågor per telefon och närmare 1 000 frågor per brev, fax och e-post. Forskarna medverkar också vid kurser och seminarier som anordnas av utomstående. Deras insatser motsvarar då ungefär 50 undervisningstimmar årligen. Svenska avdelningens personal skriver också språkspalter och medverkar i språkprogram i olika medier. De är också medlemmar i många av de språkgrupper som finns på annat håll. I forskningscentralens tidskrift *Språkbruk*, som utkommer fyra gånger per år, besvaras språkbrukares frågor. Material ur tidskriften finns också tillgängligt på nätet (www.kotus.fi).

Man kan anta att det i första hand är professionella språkbrukare (översättare, språkgranskare, journalister, förlagsredaktörer, författare m.fl.) som vänder sig till Svenska avdelningen. En liten pilotundersökning visar t.ex. att personer som har svenska som modersmål, och som bor på en ort där svenskan har en relativt stark position, oftare slår upp i ordböcker och läser språkspalter än de vänder sig till avdelningens personal. Eventuellt beror det på att deras frågor är av sådan natur att de

kan lösa dem utan diskussion med en språkvårdare, medan den vars svenska språk är osäkrare och miljö är mer finskdominerad har ett större behov av handledning. Enligt samma undersökning är avdelningens kunder personer i medelåldern, medan ungdomar och unga vuxna inte lika ofta tar kontakt. Detta kan tänkas bero på att behovet av svar på språkfrågor är kopplat till frågeställarnas yrkesverksamhet. Man frågar för att lösa ett professionellt problem, inte av pur och privat intresse.

När avdelningens databasprogram *Språklådan* blir klart att läggas ut på Internet kommer man att kunna hitta svar på språkfrågor via webben. I takt med att vanan att söka svar på frågor via Internet växer kommer språkbrukare förmodligen allt mer att se webben som ett alternativ till ordböcker, telefon och fax. Via Svenska avdelningens webbsida är det redan nu lätt att få fram specialordlistor och språkspalter och klicka sig vidare till utomstående källor som t.ex. till Svenska språknämnden i Sverige.

Språkgranskning av läromedel (externt finansierad) omhändertas av en av avdelningens språkforskare. En annan av forskarna är ansvarig för utgivningen av *Stora finsk-svenska ordboken*, och fyra forskare arbetar med *Ordbok över Finlands svenska folkmål*. Vid sidan av detta pågår också forskning i namn och en av forskarna är ansvarig för namnvården. Nya ortnamn inom svensk- och tvåspråkiga områden skall passa in i det rådande namnskicket, och gamla få en korrekt form på skyltar och kartor.

I anslutning till Forskningscentralen för de inhemska språken verkar fem språknämnder som består av en grupp förtroendevalda personer utnämnda av centralens direktion. Medlemmarna skall representera olika för språket viktiga sektorer i samhället. Finska, svenska, samiska, romani och teckenspråk har alla sina nämnder som sammanträder ett antal gånger per år för att diskutera aktuella språkfrågor. En gång per år hålls ett möte för samtliga språknämnder i Norden, då man tar upp

något aktuellt tema och diskuterar linjedragningar. Den svenska språknämnden i Finland, som tillkom på initiativ av Svenska Finlands folkting år 1942, är Nordens äldsta. Den finska språknämnden, som har en liknande sammansättning, tillsattes år 1944. De uppgifter som dessa nämnder ursprungligen hade överfördes på Forskningscentralen när den tillkom 1976. Det dagliga språkvårdsarbetet utförs främst av centralens forskare, medan nämnden fungerar som bollplank, remissinstans, idékläckare och initiativtagare.

- Det är viktigt att finlandssvenskarna använder den service på svenska som kommunala och statliga verk står till buds med.
- Efterfrågan på kvalificerade översättare och språkgranskare är större än tillgången. Utbildning av sådana kan ges både inom ramen för ordinarie språkstudier och som fortbildning för personer med lämplig grundutbildning och språkliga förutsättningar.
- Allt behöver inte översättas. Många texter kan skrivas parallellt på bägge språken.
- De som är ansvariga för myndigheternas svenska texter behöver tillgång till språkteknologiskt stöd och möjligheter att vidareutveckla sin fackspråkskänedom.
- En myndighet har inget ”modersmål”. De anställda väljer själva vilket/vilka språk som används vid kommunikation kolleger emellan.
- Varje kommun behöver ta fram en språkstrategi med mål och metoder anpassade till de lokala förhållandena.
- Den kommunala språkstrategins mål skall drivas som vilken annan politisk fråga som helst. En språklig konsekvensbedömning skall t.ex. regelmässigt göras när förslag till åtgärder framläggs för kommunens beslutsfattare.
- Tillgången till språkstöd och svar på språkfrågor särskilt i elektronisk form behöver förstärkas. Språkbrukaren skall uppleva det som lätt och bekvämt att använda t.ex. ett textkontrollverktyg eller att slå upp i en källa oavsett om den har formen av en bok eller en specialordlista på nätet. Vanan att använda språkstöd och källor av detta slag skall skapas redan under skol- och studietiden.

VII Svenska i företagsvärlden

Språklagen styr inte språkanvändningen i företagsvärlden och några formella krav på språklig service existerar därför inte. Eftersom det inte finns spelregler (dvs. språklagsbestämmelser) för vad ett företag skall erbjuda och en kund skall kunna efterlysa, kommer vi först att försöka teckna en bild av den brokiga verklighet där säljare och köpare agerar. Hur ser marknaden ut och hur styr den språkanvändningen? Därefter tar vi upp företagens svenska texter och den betydelse dessa har för språkbrukarna. Här kommer vi in på vem det är som producerar dessa texter, dvs. på översättarna och språkgranskarna. Vi skall också fundera över företagsvärlden ur de anställdas synvinkel och säga något om kommunikationen i företag verksamma i flera länder. (Eftersom vi diskuterar förlagen i kapitel VIII utesluter vi dem här.)

Inledningsvis vill vi understryka att vi nu rör oss på ett område där det ännu saknas tillräckligt omfattande studier. Utgående från de begränsade studier och iakttagelser som finns försöker vi ändå föra ett resonemang kring användningen av svenska som ett modersmål för kunder och anställda och särskilt om kvaliteten på detta språk.

Här råder marknaden

Låt oss börja med att konstatera att ytterst få företag i dag opererar på endast ett eller två språk. Mer eller mindre alla företag har numera internationella kontakter eller arbetar på den globala marknaden i någon utsträckning. Handelns språk har alltid varit många åtminstone i medelstora och stora företag.

Under de senaste decennierna har detta blivit ännu mer påfallande genom tillkomsten av samföretag och genom de nya bolag som har uppstått som en följd av fusioner mellan företag verkamma i olika länder. Flerspråkigheten har då blivit en realitet också internt på arbetsplatsen och inte endast externt i kontakten med samarbetspartner och kunder i andra länder. Att en finlandssvensk anställd i ett nyligen fusionerat nordiskt företag väljer att låta sin mobiltelefonsvarare tala endast engelska är därför kanske inte förvånande. Förvånande vore det däremot om han förutsatte att hans finska, finlandssvenska och nordiska kolleger och vänner skulle tala in sina meddelanden till honom på engelska.

Exemplet med telefonsvararen visar att vi i dag i företagsvärlden har att räkna med att en del anställda skall kunna hantera flera språk (åtminstone finska, svenska, engelska, men också gärna något fjärde språk) på en mycket hög nivå. Detta gäller dock inte alla. Förutom att språkraven har samband med arbetsuppgiften växer de också ju högre upp i hierarkin den anställda befinner sig. Vid rekryteringen av nytt folk, och när avancemangsmöjligheter diskuteras, är språkrepertoaren något som vägs in i bedömningen.

En vanlig kund som köper något över disk, som kontaktar företaget per telefon eller som surfar in på dess webbplats för att göra en beställning kommer i kontakt med anställda som inte befinner sig så högt i hierarkin. Den språkliga betjäning som kunden då kan få varierar mycket. Variationen beror inte endast på den representant för företaget som kunden råkar på, utan också på den språkliga policy som företaget har. Har företaget valt att fungera endast på finska så kommer också den mest språkkunniga av anställda att använda detta språk åtminstone i första hand. Är företaget däremot medvetet tvåspråkigt på finska och svenska (eller kanske på flera språk), då är personalen inställd på att betjäna på fler språk och på att lotsa kunden rätt om den egna språkfärdigheten inte räcker till. Va-

riationen ökar ytterligare om vi beaktar regionala skillnader. Då tillkommer t.ex. på en del håll den lokala dialekten som en språkform som kan väljas både med arbetskamrater och med kunder.

Företagsvärlden är inte något entydigt begrepp. Att vi skall räkna med företag av olika storlek är givet. Mellan den lokala enmansfirman och en koncern som opererar i flera länder rymms en hel del variation. I det lilla företaget sköter få personer många olika uppgifter, medan personalen i ett större företag arbetar med sådant som de har särskild utbildning och fallenhet för. Möjligheten att utnyttja de anställdas språkfärdighet ökar ju större personalen är. Självklart kan vi inte beakta alla tänkbara företagsformer och affärsidéer här. I vårt resonemang utgår vi närmast från vardagliga sammanhang som de flesta av oss har erfarenhet av som kunder.

En del företag producerar varor, andra tjänster. En del företag har andra företag som kunder och förhandlar med experter i branschen. Andra säljer direkt till slutkonsumenterna, dvs. oss vanliga kunder. Att sälja kapitalvaror, som kostar mycket och innebär en investering för kunden, är också något annat än att sälja t.ex. dagligvaror, som inte kräver särskilt mycket kunskap och eftertanke av köparen. En vara på en butikshylla säljer sig nästan själv om den är rätt exponerad. En tjänst behöver beskrivas i skrift (i en annons, en broschyr eller på nätet) och/eller i tal (i butiken, på resebyrån, i telefon, på en mässa etc.). Behovet av interaktion med kunden i tal och/eller skrift varierar m.a.o. betydligt.

Alla företag har en språklig profil

I botten på all affärsverksamhet ligger något som är gemensamt – alla som har något att sälja har en kund att beakta. Det finns dessutom ett talesätt som säger att man kan köpa på vilket språk som helst, men bara sälja på kundens. Företagens

medvetenhet om och intresse av en kundkrets som behöver eller uppskattar service på svenska finns det mycket litet systematisk kunskap om. Som vägledning räcker t.ex. inte förekomsten av reklam i finlandssvenska medier eller tvåspråkiga annonser i gatubilden. Företagens val av marknadsföringsspråk säger oss ingenting om personalens beredskap att använda svenska i en konkret situation. En undersökning över tid av språkkunskaperna hos anställda vid finländska företag skulle förmodligen ändå visa att personalens språkkunskaper har stigit eller kanske snarare har breddats överlag. I dag har man intrycket att förmågan och modet att använda åtminstone engelska har vuxit. Det är troligt att denna utveckling åtminstone delvis har skett på svenskans bekostnad.

Varje företag har en språklig profil oavsett om den är medvetet framtagen eller resultatet av praxis. Kunderna har en mer eller mindre sann bild av vad de kan förvänta sig. Synliga uttryck för ett företags språkliga profil är t.ex. tvåspråkig (eller flerspråkig) skyltning, ”språkflaggor” för personalen, direktreklam och stamkundsinformation på två språk, svenskspråkiga annonser och svensk information på webben. Sådana signaler kan en finlandssvensk kund inte undgå att notera även om de inte alltid ger någon hundra procentig garanti för service på svenska vid varje tillfälle.

Utgångspunkten för vårt resonemang i detta och övriga kapitel är att svenskan i Finland för att må bra behöver användas i ett flertal varierande sammanhang också utanför hem och skola. Den offentliga sektorn representerar en del sådana sammanhang, den privata sektorn, dit företagsvärlden räknas, representerar andra. I en del fall stämmer efterfrågan på språkservice med utbudet, i andra inte. Inom den privata sektorn får vi den service som företaget finner lönsam att erbjuda. Som kunder borde vi stimulera detta utbud genom att öka efterfrågan och genom att visa uppskattning av den service som redan existerar. Särskilt borde vi hurra för de satsningar ett före-

tag gör för att kvaliteten på det svenska språk vi möter skall vara god.

Vi har redan ovan nämnt olika slag av marknadsföringsmaterial som i varierande utsträckning produceras på svenska. Till marknadsföring i snäv bemärkelse hör reklam som syns i gatubilden, reklamfilm på bio och TV, annonser i tidningar och tidskrifter, reklamblad som sticks in brevlådan och direktreklam som skickas med posten. Reklam kan också nå oss via telefonen och den uppkopplade datorn, men då är den sällan svenskspråkig. Företagens webbplatser innehåller både fakta om företaget och reklam för dess varor och tjänster. Även företagens årsredovisningar har som delsyfte att sälja.

Kan reklam översättas?

Reklamens budskap når oss nästan oavsett vår egen aktivitet. Det är den förstås avsedd att göra. Mycket av det vi läser och hör mer eller mindre halvautomatiskt är reklam av något slag. Största delen är på finska, men en del är också på svenska. Reklam på svenska i Finland är oftare översatt än producerad direkt på svenska. Mindre firmor producerar ibland själva sitt eget marknadsföringsmaterial, andra vänder sig till utomstående textproducenter eller reklambyråer. Företagets marknadsföringsansvariga skapar alltså inte nödvändigtvis reklam själva, utan lägger ut uppdrag på andra. Reklambyråerna anlitar utomstående översättare om de inte själva har anställda som kan ta hand om att ”säga detsamma på svenska”. Tidningarnas annonsavdelningar översätter eller stiliserar ibland det insända materialet innan det går i tryck. Det är m.a.o. rätt många kockar inblandade i sopkoket speciellt när det gäller att åstadkomma den svenska versionen.

En del av de inblandade är professionella marknadsförare, men kan inte bedöma den översättning de får eftersom de inte behärskar språket. Översättarnas skicklighet och kompetens

varierar och alla översätter inte till sitt modersmål. Inte ens en skicklig och erfaren översättare kan åstadkomma ett toppresultat om originaltexten levereras i sista minuten. En del uppdragsgivare vill ha så ordagranna översättningar att resultatet inte blir idiomatiskt, ännu mindre slagkraftigt. Bäst lyckas översättaren med sitt arbete om han eller hon får vara med om processen från början och får tillgång till samma information som den person som skapade originalet. Då slipper översättaren översätta, utan får fungera som copy writer. Eftersom texten t.ex. i en annons hänger intimt samman med annonsens grafiska utformning inklusive bilder kan den egentligen inte formuleras utan vetskap om hur den är tänkt att sitta i helheten.

På en del reklambyråer arbetar reklamstilister som har svenska som modersmål, men som i sitt yrke endast förutsätts fungera på finska. Orsaken är att marknadsföringskampanjer ofta ideas fram i grupp inom reklambyrån och/eller i samarbete med uppdragsgivaren. Ett spontant framkastande av ännu inte genomtänkta idéer är fruktbart och nödvändigt, och det sker på ett språk, majoritetens och uppdragsgivarens. Om man ändå vet att materialet kommer att översättas till svenska, varför inte beakta det från början? Använd den språkresurs som kanske finns bland de anställda eller ta med översättaren i ett tidigt skede.

Översättning är alltid krävande. Att översätta reklam är egentligen en omöjlighet. Det handlar i stället om att skapa en ny originaltext med samma budskap som passar i samma ram som originaltexten på ett annat språk. Det är få som klarar detta eller som får arbeta under omständigheter som gör det möjligt. Detta kan vara en förklaring till varför reklam på svenska i Finland sällan ”lyfter” på samma sätt som finsk reklam eller reklam producerad i Sverige. Det finns enskilda undantag och de väcker i allmänhet stor och positiv uppmärksamhet.

Det är därför mycket förvånande att det finns svenska företag som har etablerat sig i Finland som inte anser att de här

kan använda samma reklam på svenska som i Sverige. Man anser nämligen att det finns för stora kulturskillnader mellan svenska och finlandssvenska konsumenter. Den reklam som skall användas i Finland översätts därför två gånger: från ”riks-svenska” till finska och från finska till ”finlandssvenska”. Man byter också ut ord och uttryckssätt som man tror konsumenterna skall uppfatta som alltför rikssvenska. Varför företagen tror att finlandssvenskar – särskilt i Österbotten och på Åland – känner sig främmande för sådan reklam som produceras i Sverige, och eventuellt förhåller sig negativa till den, vet vi inte. Tilläggs kan att dessa företag sällan använder svenska på sin webbplats, ej heller aktivt hänvisar till moderbolagens webbplats i Sverige. Vi tar upp detta eftersom det är ett exempel på svensk okunskap om finländska, särskilt finlandssvenska, förhållanden. Denna okunskap upplevs inte sällan av en svenskspråkig kund som en direkt oartighet. En finskspråkig kund kan också förvåna sig över att ett svenskt företag döljer sitt ursprung och profilerar sig som ”finskt”.

Reklamsvenskan, och svenskan i marknadsföringsmaterial överlag, hör till de texter som influerar oss språkligt i vår vardag. Den som t.ex. skriver texten till en tidningsannons, eller översätter den, kommer nog inte att tänka på att han eller hon påverkar någons språk, vilket däremot den journalist vet som har skrivit texten i spalten bredvid. (Till journalisten som språkmodell återkommer vi i kapitel IX.) Spåren av översättning kan synas så att resultatet blir en text som inte är vare sig effektiv eller korrekt. Och om den är korrekt är den kanske ändå inte idiomatisk. En ordagrann översättning motsvarar inte alltid ett naturligt uttryckssätt.

För att kunna skriva och/eller översätta marknadsföringstexter på svenska behöver man inte bara ha ett säkert språk-öra; man behöver också ha en känsla för marknadsretorik. Ett sätt att utveckla den kompetens som denna speciella genre kräver är att låta sig influeras av originaltexter producerade i

Sverige. Då kan man komma ifrån den ”hevonen on häst”-mentalitet som utmärker de översatta texterna i Finland. Med detta uttryck avser vi kravet på att en översättning skall vara en ord-för-ord-kopia av originalet i stället för att vara en återgivning av innehållet på ett sätt som uppfattas som genuint för den som har språket som modersmål.

Ett starkt budskap döljs av ett svagt språk

En text som är illa skriven drar läsarens uppmärksamhet till språkformen i stället för till budskapet. Detta gäller alla texter oavsett om det är fråga om original eller översättning. Har man något att sälja skall man därför vara extra mån om att språkformen lyfter fram innehållet och inte ställer sig i vägen för det. Det borde därför vara viktigt för de företag som producerar texter på svenska att se till att kvaliteten på språket är den bästa möjliga.

Det borde också vara viktigt för företaget att ha kontroll över den språkliga nivån på texter som produceras av en samarbetspartner. Man borde ställa språkkrav på företag som man samarbetar med och som har direktkontakt med ens egna kunder. En kund som har valt ett visst företag för att garanterat få service på modersmålet förväntar sig samma höga språkliga kvalitet på alla tjänster oavsett om de levereras av företaget självt eller av en samarbetspartner.

En ny kanal för information och reklam är som nämnts företagets webbplats. Utformningen av webbplatsen görs sällan inom företaget, utan man köper tjänsten av en specialist. Uppdateringen av informationen kan skötas av företagets informationsavdelning eller överföras på en firma i branschen. Att skriva text för webben är på många sätt ett nytt hantverk. Den text man åstadkommer skall samverka med andra texter och annan information på ett helt nytt sätt. Den skall möjligen också samverka med material som har lagts på webben på

andra språk. I dag börjar den som skriver texter för webben inte längre från noll. En uppsjö av manualer finns.

Finska, engelska och svenska är de språk som oftast förekommer och just i den ordningen. Ett ambitiöst företag som vill ge rejält med information på åtminstone tre språk behöver många språk- och skrivkunniga personer vid sidan av den personal som sköter den grafiska och tekniska sidan.

Vi har gjort några stickprov och bl.a. tittat efter i hur hög grad företag som annonserar på svenska i tidningspressen också har svenska som ett av webbplatsens språk. Resultatet blev nedslående. En systematisk undersökning skulle säkert visa om olika branscher fungerar olika. Bankbranschen var emellertid genomgående och föredömligt mångspråkig, företag med ”finlandssvenska rötter” likaså. Vi vet det inte, men man skulle kunna tänka sig att en presumtiv finlandssvensk kund gärna surfar på svenska även om han eller hon har en hög färdighet i finska. Språkvalet i cyberrymden involverar ju inte en annan människa som man möter ansikte-mot-ansikte, och då borde det vara mer sannolikt att man letar efter information på modersmålet. Vi medger gärna att detta är spekulationer. Den närmaste framtiden får utvisa hur efterfrågan och utbud på virtuell språkservice kommer att matcha varandra. Kvaliteten på det språk kunden möter på webben är ändå inte mindre viktig än den han eller hon möter på stan, i sin tidning eller får hemsänd som reklam.

Automatisk översättning är ännu en illusion. Det är endast hårt standardiserade texter, eller delar av texter, som datorn förmår åstadkomma en översättning av. I övrigt behövs människan. Ovan har vi varit inne på översättning av reklamtext och annat marknadsföringsmaterial som når kunden s.a.s. ofrivilligt. Vi har också nämnt texterna på företagets webbplats. Den flora av texter som ett företag producerar – och som t.ex. nuvarande och potentiella kunder eller aktieägare, konkurrenter, myndigheter och offentligheten har intresse av – är brokigare än så.

Årsredovisningen består ofta dels av en allmänt informrande (och säljande) del, dels av en del där obligatoriska uppgifter om företagets ekonomiska ställning ges. Den senare delen kräver mycket gedigen kunskap i ekonomisk terminologi. Ett företags årsredovisning skall utformas så att den återspeglar företagets image. Särskilt större bolag satsar på grafisk design av klass. Språkdräkten måste då hålla samma standard på samtliga språk som årsredovisningen publiceras på annars ger redovisningen ett intryck av inkompetens. Finländska företags svenskspråkiga årsredovisningar har en vidare läsekrets än den finlandssvenska. De skall också läsas av aktieägare, intressenter och konkurrenter i Sverige. Det är därför inte i företagets intresse att dess svenska språk förefaller provinsialt. Detta är något som större finländska företag har lärt sig beakta.

Bruksanvisningar och manualer skall helst inte översättas utan tillgång till sakkunskap och rätt terminologi. Svenska benämningar på produkter och tekniska detaljer kräver en kombination av språklig och teknisk expertis. Svar på svårlösta översättningsproblem hittar den professionella översättaren bl.a. genom att lägga ut frågan via e-posten till sitt nätverk av kolleger i Finland och Sverige. En annan möjlighet är att utnyttja sverigesvenska företags webbplatser och leta fram rätt benämning där. Svar på reklamationer, kravbrev, säljbrev, avtal, kontrakt m.m. hör också till de texter som ett företag som väljer att ge service på kundens modersmål skall kunna åstadkomma antingen med hjälp av egna krafter eller genom att anlita en översättare/språkgranskare. Goda mallar finns som hjälper en bit på vägen.

Grisen i säcken?

För att kunna erbjuda sina tjänster som översättare/språkgranskare behöver man inte ha någon formell utbildning. De som arbetar med företagsvärldens texter har en lika varierande bakgrund som de som är verksamma med texter inom den offent-

liga sektorn. Den som har en ekonomutbildning har under studietiden fått träning i att producera texttyper som är vanliga i affärsvärlden.

Man kan avlägga ett prov för att bli auktoriserad translator. Detta är ändå inget krav som en uppdragsgivare ställer om priset är tillräckligt lågt och/eller de rekommendationer han eller hon har fått är tillräckligt goda. Provet har i första hand en juridisk betydelse och det behövs ibland inom den offentliga sektorn. Det utsäger ingenting om översättarens förmåga att handskas med texter som representerar någon annan genre än traditionell sakprosa.

Journalistutbildning och/eller journalistisk erfarenhet innebär vana att arbeta med texter, språkstudier likaså. Översättar- och tolkutbildning har den som från början har gått in för att arbeta i branschen. Många har bara hamnat i översättarbranschen eller arbetar med frilansuppdrag vid sidan av annat arbete. Erfarenheten kan vara lång och de utförda arbetena många, men kvaliteten på de arbeten vi ser är ändå mycket varierande.

Som vi ser det är problemet att uppdragsgivaren inte alltid kan bedöma kvaliteten på de texter – original eller översättning – som han eller hon betalar för. Om uppdragsgivaren har finska som modersmål, och behärskar svenska illa, är en bedömning omöjlig att göra. Extra besvärligt blir samarbetet ändå med en uppdragsgivare som kan litet svenska, men inte tillräckligt och som ändå har bestämda synpunkter. Även för en uppdragsgivare med svenska som modersmål är det svårt att bedöma kvaliteten på en text. Man kan säkert bedöma att fakta är korrekt återgivna och upptäcka grövre fel. För att bedöma om en text är stilistiskt välformulerad på ett sätt som tjänar syftet och tas väl emot av mottagaren behöver man träning och kunskap.

En grundregel som vi vill framhålla är att översättaren alltid skall översätta till sitt modersmål. Även om man kan ett

annat språk väl innebär det sällan att man kan åstadkomma en verkligt idiomatisk text. T.o.m. enklare texter – ”skyltsvenska” – kan vara fel översatta trots att alla orden i sig är de rätta. De som utbildar sig till översättare, eller som har kommit in i branschen på något annat sätt, har oftare finska än svenska som modersmål. Vi behöver definitivt utöka antalet professionellt verksamma översättare som har svenska som modersmål. Fler studerande borde rekryteras och mer fortbildning och kompletterande utbildning ges.

Alla som har ett modersmål kan inte automatiskt översätta till det. Att översätta – och språkgranska – kräver ett säkert språköra, ett stort och nyanserat ordförråd, terminologisk kunskap och en insikt i hur språket är uppbyggt. Vidare kräver det kunskap om, och tillgång till, en hel del facklitteratur (en- och tvåspråkiga ordböcker, synonymordböcker, fackordböcker, termlistor, skrivregler m.m.), språkteknologiska och andra hjälpmedel oavsett om de finns som böcker, på cd eller ligger på nätet. Den text man skall översätta eller granska representerar ofta ett specialområde som man måste vara tillräckligt insatt i för att känna till t.ex. terminologin. Är man inte tillräckligt insatt måste man ha fantasi nog att leta efter texter på nätet som gäller samma område och som har skrivits i Sverige. Man måste också kunna använda textkonkordanser tillgängliga på nätet. Huvudsaken är att de benämningar och termer man använder inte är egna tillfälliga skapelser.

Översättaren/språkgranskaren borde vara IT-kunnig och ha en möjlighet att ha kontakt med författaren/uppdragsgivaren, och eventuellt med tryckeriet, över nätet. Den som beställer en översättning, eller ber om att få en text språkgranskad, borde ta reda på om den tilltänkta översättaren har de professionella insikter och den utrustning som i dag behövs.

En professionell översättare/språkgranskare kostar, och många väljer därför att gå den skenbart billigare vägen genom att använda någon icke-professionell eller småkunnig person.

Kvaliteten på den text som översättaren åstadkommer, eller på den som har godkänts av språkgranskaren, kommer uppdragsgivaren emellertid att få stå för. Endast de översättare/språkgranskare som förlagen använder känner kunden till namnet på. I företagsvärlden i övrigt är de som översätter eller granskar texter anonyma. Det är därför inte oviktigt för ett företag hur den svenska (engelska, tyska etc.) texten ser ut. Ett billigt jobb kan bli dyrt ur företagets synvinkel.

Stora bolag med stor översättningsverksamhet på flera språk har ofta egna översättare som också kan utföra språkgranskningar. Mindre företag har sekreterare och/eller informatörer som gör översättningar vid sidan av sina övriga uppgifter. Andra har informations- och marknadsföringsavdelningar där någon med svenska som modersmål har särskilt ansvar för företagets svenskspråkiga material. Små företag anlitar översättningsbyråer. Det gör också större företag när den egna kapaciteten inte räcker till, eller när man upplever att det är mer praktiskt att köpa en sådan tjänst.

Om ett uppdrag ges åt en frilans känner man kanske till översättaren sedan tidigare och vet att man inte köper grisen i säcken. Frilansen har då ofta en kontaktperson att diskutera med, vilket underlättar hans eller hennes arbete. Har man ingen känd frilans eller översättningsbyrå att vända sig till finns det ändå många översättare och byråer att välja mellan. Uppskattningsvis finns det ett hundratal översättningsbyråer i landet, av dem finns ungefär 50 enbart i Helsingfors. De fackligt organiserade översättarna från finska till svenska kan uppskattas till ca 100, men långt fler personer tar översättningsuppdrag ibland eller regelbundet utan att vara medlemmar i branschorganisationen. Om arbetsinsatsen uppskattas i antal årsverken och inte i antal personer kan det totalt handla om ca 200 sådana. (Siffrorna bygger på några professionella översättares försiktiga uppskattning av sin egen bransch. De är tagna i underkant.) Det är alltså många personer och många texter

det handlar om också inom näringslivet och den privata sektorn allmänt taget. Att kvaliteten varierar är självklart. Lika självklart är det att utbildning och fortbildning av översättare behövs.

Den ofrivilliga språkkonsulten

Det är vanligt att anställda som har svenska som modersmål får ta hand om en hel del av företagets svenska texter inom ramen för sitt ordinarie arbete. ”Du som är finlandssvensk kan väl göra något åt det här” – kan det låta. Detta kan fungera väl, eftersom den anställde har kunskap om företaget och ibland också om den fråga som det gäller att uttala sig om på svenska. Helt säkert är det ändå inte. Den som visar intresse för att utvecklas som företagets svenska röst borde dels få tillgång till de hjälpmedel som en översättare/språkgranskare (se ovan) behöver, dels få en möjlighet att lära sig vad uppgiften verkligen innebär. Företaget har mer att vinna på att satsa på fortbildning för en anställd som kan bli en bra språkexpert, än att låta honom eller henne utvecklas enligt försök-och-misstag-metoden.

Vi vill rekommendera att fastanställda informatörer och översättare i ett företag ges möjlighet till kontinuerlig fortbildning. Även andra som har ett särskilt ansvar för hur företaget presenterar sig på svenska behöver insikter i vad en god text är och vilka krav man skall ställa på en god översättning eller språkgranskning. Utbildning av det här slaget ges på finska bl.a. av uppdragstjänsten vid Forskningscentralen för de inhemska språken. Här finns en klar nisch för motsvarande utbildning och träning på svenska.

En finlandssvensk som arbetar i den finländska företagsvärlden representerar alltså svenskan i Finland (och finlandssvenskarna) vare sig han eller hon vill det eller inte. Rollen som ofrivillig språkkonsult är något man får vara beredd på.

Bl.a. av detta skäl är det viktigt att de som utbildas för denna sektor får tillräcklig undervisning i modersmålet med inriktning på affärsspråk och ekonomiskt språkbruk överlag.

Företagets förväntningar på att en finlandssvensk anställd skall kunna ta åtminstone ett visst ansvar för det svenska språket tycker vi är rimliga. Om man vid rekryteringen av en person fäster vikt vid språkkunskaperna så är de en tillgång som arbetsgivaren behöver vid sidan av den nyanställdes utbildning och övriga erfarenhet. Förväntningarna skall ändå vara på en vettig nivå. Översättning och språkgranskning på en professionell nivå kan man inte kräva av en person bara för att han eller hon har ett visst modersmål och kan ett annat språk synnerligen väl. Som vi nämnt ovan vore det klokt att ge en intresserad och språkligt kompetent anställd möjligheter att förkovra sig som ”språkkonsult”.

Det vore därtill mer än klokt av den anstälde själv att arbeta på att inte bara bevara, utan på att utveckla sitt modersmål. Det är svårt, för att inte säga omöjligt, att skriva eller översätta en text på svenska om man inte har de rätta orden. Man måste kunna sitt yrke och sitt företag också på svenska, vilket inte alla kan i dag. Den grundläggande fackterminologin har man kanske lärt sig under sina studier, men den förändras och utvecklas över tid. Terminologi kan man plocka upp bl.a. via facktidsskrifter och informationsmaterial på svenska. I dag är det dessutom lätt att hitta material på svenska på nätet. Vana att tala om yrkesrelaterade ting kan man skaffa sig genom samtal med svenska (och nordiska) kolleger. Man kan också gå in för att tillsammans med finlandssvenska kolleger konsekvent använda svenska, i stället för att gå över där staketet är lägst och låna in finska uttryck. (Vi återkommer till användningen av engelska i företagsvärlden nedan.)

Det var bättre förr. Så lyder en alltför bekant klagovisa som varje generation upprepar när den vill kommentera den yngre generationens beteende, kunskapsnivå, flit, arbetsmoral m.m.

Just nu är det många som faller denna suck i fråga om den yngre generationens språkfärdighet och språkbehandling. De något äldre som arbetar i företagsvärlden anser att yngre kolleger inte längre kan ges ansvaret för att självständigt skriva svenska texter eller göra översättningar till svenska. De äldres erfarenhet är alltså densamma som t.ex. de akademiska lärarnas, som också de tycker att de ungdomar de skall utbilda inte har samma basfärdighet i modersmålet som förr. Vår egen erfarenhet säger att det ligger något i påståendet. Samtidigt vill vi framhålla att vi hör samma klagan i Sverige och i det finskspråkiga Finland. Äldre språkbrukare kan å sin sida förhålla sig konservativt till språket och aktivt sträva efter att bevara arkaismer, samtidigt som de intar en negativ attityd mot sverigesvenska ord och uttryck.

Som vi har påpekat tidigare har den sänkta färdighetsnivån i modersmålet allvarligare följer för en språklig minoritet (som finlandssvenskarna) än för en språklig majoritet (som finnarna i Finland och svenskarna i Sverige). Att nivån har sjunkit och sjunker kommer tydligt fram i skriftspråket; i tal löper språket i allmänhet.

I dagens arbetsliv ställs nästan var och en inför krav på förmåga att åstadkomma en färdig och presentabel text. Förr var det ofta sekreterare som i praktiken fungerade som språkgranskare och som visste hur en professionell och korrekt text skulle se ut. En sådan service kan få hålla sig med i dag, utan god textbehandling förutsätts de flesta klara av själva. Av många anställda t.ex. på dagens kontor krävs också en förmåga att hantera många olika skriftgenrer. Vi t.ex. e-postar, skickar textmeddelanden, författar hypertexter för webben, har kontakt med våra kunder via olika interaktiva datoriserade system, hanterar klagomål och bokningar över nätet samt säljer produkter och tjänster elektroniskt. I samtliga fall handlar det om att hantera skriftspråket både för att tolka text och producera sådan själv. De krav på skriftspråksfärdighet som ställs på den

enskilda arbetstagaren är alltså allmänt taget högre i dag än de var i går.

Den som vill ha nytta av sitt svenska modersmål i företagsvärlden, och betjäna sina kunder också på detta språk, måste satsa på det. I en finskdominerad miljö, t.ex. på en arbetsplats, utvecklar många finlandssvenskar finskan som sitt första, och kanske bästa, arbetspråk. Svenska blir lätt det språk man mest använder i privata sammanhang, dvs. med (en del av) vännerna, släkten och familjen. Finska på jobbet och till största delen också privat är inte heller ett ovanligt mönster.

Det säger sig självt att en individ som använder svenska i begränsade sammanhang och finska i ett flertal olika miljöer kommer att ha en färdighet i svenska som inte är heltäckande. Vardagssvenskan för familjens samtal och släktens sammankomster kommer säkert att löpa, men den svenska som behövs utanför denna snäva krets och dessa vardagliga sammanhang kommer att halta. Svenskan och finskan blir språk som kompletterar varandra, men i synnerhet svenskan blir ett språk som inte räcker till för individens alla behov. Även om han eller hon personligen upplever att svenska är modersmålet kommer färdigheten i finska i fråga om mångsidighet och användbarhet att överträffa färdigheten i svenska. Ungefär så här krasst kunde man beskriva effekten av att inte använda svenska även utanför hemmet och den närmaste bekantskapskretsen.

Vi har påpekat det förr och gör det på nytt: Modersmålet, precis som andra språk, lär man sig genom att använda det i ett flertal och varierande sammanhang. Färdigheten i modersmålet och i andra språk krymper och försvinner om språket inte kontinuerligt används. När det gäller förmågan att använda modersmålet i yrkessammanhang handlar det dessutom om att utveckla ett fackspråk, och det handlar i dag allt mer om att kunna skriva språket. Samtal vid köksbordet räcker då inte till som träning. Genom läsning kan språket hållas i form.

Läs allt som kan tänkas intressera, oavsett om det är arbetsrelaterat eller inte, men gör det också och mycket på svenska. Den som läser behöver inte ge akt på språket; det fastnar automatiskt vid sidan av den kunskap och den underhållning som läsningen ger. Den som också gärna läser på andra språk borde se till att varva med läsning på svenska.

Det är heller ingen dum idé att tala svenska med de finskspråkiga kolleger som önskar det. Här vill vi upprepa det som redan sades i samband med avsnittet om den offentliga sektorn. Finlandssvenskars rätt vanliga sätt att slå om till finska när en finskspråkig person kommer med i sällskapet är ett beteende som ofta väcker anstöt. Om en finskspråkig kollega eller vän uttryckligen visar att han eller hon gärna vill att samtalet fortsätter på svenska är det särskilt oartigt att byta språk. Vi måste komma ifrån detta sätt att vara ”artig” mot finskspråkiga i vår omgivning, eftersom det är uppenbart att omgivningen uppfattar vårt beteende som mer eller mindre oartigt. Att samtala så att var och en talar sitt eget språk är något som man också kan vänja sig vid. Finlandssvenskar som arbetar i den finländska företagsvärlden kunde alltså vara språkmodeller och något av språklärare för sina finskspråkiga kolleger. Den träning som dessa kan få på arbetsplatsen hemma kommer sedan väl till pass i svenska och övriga nordiska sammanhang.

Allt tyder på att svenskans roll i den finländska företagsvärlden minskar. Detta gäller både i kontakter med andra företag och med kunder inom landet och i umgänget mellan arbetskamrater med olika modersmål på arbetsplatser i tvåspråkiga miljöer. Man upplever att svenskan främst behövs för nordiska kontakter, och lokalt i svenska eller svenskdominerat tvåspråkiga miljöer i Svenskfinland. Svenskan ersätts av finskan som företagets och arbetsplatsens språk, men också engelskan konkurrerar om utrymmet.

Allas språk, men ingens modersmål

Finskan får allt oftare i dag lov att samverka, och ibland också konkurrera, med engelskan som företags språk i olika sammanhang. Vi vet ännu relativt litet om när, hur och av vem engelska används i företagsvärlden. Företagen förefaller sällan själva känna till på vilka sätt olika språk används vare sig internt eller externt av den egna personalen.

Finländska företag som har fusionerats med företag i andra länder har fått lov att precisera vilket eller vilka språk som skall vara företags officiella. Vad den valda språkpolycyn har för betydelse för de anställda på olika nivåer i företaget har man tillsvdare litet kunskap om både inom företagen och i forskningen. Forskning som gäller några företag verksamma i Sverige och Finland pågår emellertid som bäst, och vi skall redogöra för några omständigheter som hittills har kommit fram. (Vi bygger på en pågående undersökning som leds av professor *Helena Kangasharju* vid *Helsingfors handelshögskola*.)

Koncernspråket i ett fusionerat företag blir oftast engelska. Engelska som koncernspråk blir över huvud taget vanligare även i andra företag. Så är det förstås inte bara i Finland; vi ser många liknande exempel också i vårt grannland, Sverige. Detta innebär att engelska är det språk som används i offentliga samtal, medan finska (eller svenska) ofta används i privata samtal på arbetsplatsen. Valet av engelska motiveras bl.a. med att alla oavsett modersmål anses ha en chans att kommunicera på samma nivå. Så är emellertid i praktiken inte riktigt fallet. Det är i stället de som kan engelska bäst som kommunicerar, medan de andra förhåller sig rätt passiva. Det visar sig också att de anställda ogärna frågar om det är något som de inte har förstått. Ett annat motiv för valet av engelska är att personalen är internationell till sin sammansättning. Då kan engelska vara den minsta gemensamma språkliga nämnaren. Valet av engelska som koncernspråk märks kanske främst i skrift. Företagets

dokumentation sker på engelska, vilket förutsätter en hög språkfärdighet åtminstone av en del av personalen.

Inte alltför förenklat kan man säga att krav på hög färdighet och mångsidig användning av engelska främst ställs på ett företags högsta ledning och på personal i mellankategorin. Lägre ned i företagshierarkin dominerar finskan (ibland tillsammans med svenskan). Här behöver man i mindre utsträckning tala eller skriva koncernspråket. Häri ligger en viss fara. Kommunikationen mellan olika delar av organisationen måste löpa, och språkproblem påverkar effektiviteten och resultatet negativt. Språklig ojämlikhet försämrar också arbetsmiljön.

Vidare finns det skäl att påminna om att den som arbetar på ett annat språk än sitt modersmål, eller på ett språk som han eller hon behärskar på ungefärligen samma nivå, ofta presterar sämre. Generationsskillnader kan det också vara all anledning att beakta. Utan att kunna sätta fingret exakt på var skiljelinjen går konstaterar vi ändå att den yngre generationen har bättre förutsättningar än den äldre att ta hela sin kapacitet i anspråk när arbetspråket förutsätts vara engelska. Ökade krav på kunskap i engelska har konsekvenser för äldre arbetssökande. De har även betydelse för arbetstagarnas säkerhet på arbetsplatsen. T.ex. skyddsföreskrifter måste vara omedelbart begripliga. Konsumenterna bör också ha rätt till information på det egna språket, eller åtminstone på något inhemskt språk.

Vi menar att man måste fråga sig när det verkligen är meningsfullt att använda koncernspråket. Att småprat och kaffedrickningssamtal inte alls skall styras, utan att folk skall få använda det/de språk de vill är självklart. Det finns emellertid samtal som varken är offentliga (som vid ett sammanträde) eller privata (som i pauserummet). Vi tänker då på s.k. institutionella samtal som t.ex. utvecklingssamtalet när chef och medarbetare går igenom den senares arbetssituation och kommande uppgifter. Även då måste de samtalande få komma överens om vilket språk som skall användas. Detsamma gäller kon-

takter mellan arbetsgivaren och olika fackliga organisationer. Vidare måste det vara rimligt att få sin befattningsbeskrivning och/eller sitt arbetsavtal på ett inhemskt språk.

Engelska som genomgående eller partiellt arbetsspråk kan motiveras i företag som verkar internationellt eller som har tillkommit som en följd av en fusion mellan företag verksamma i olika länder. Företag som rekryterar personal från olika länder fungerar också på engelska. Detta gäller t.ex. IT-branschen. Bruket av engelska som koncernspråk är så pass nytt att det är svårt att förutskicka vilka konsekvenser det kommer att få för företagets verksamhet, för enskilda arbetstagares arbetsvillkor och för de nationella språken. Att svenskan trängs undan som en följd av de finländska företagens nya finsk-engelska tvåspråkighet är ändå tydligt. Få företag har längre svenska som arbetsspråk om de inte verkar på en svenskspråkig ort och i första hand är lokalt förankrade. Det är också uppenbart att vi delvis har att göra med en trend, dvs. att användningen av engelska t.ex. i marknadsföringssammanhang har att göra med den image företaget vill visa upp.

Pengar har inget modersmål, men det har kunderna och de anställda

Det är få företag som har en medveten språkstrategi. Detta är egentligen litet märkligt eftersom alla företag är medvetna om betydelsen av såväl intern som extern kommunikation. Man har bara hittills inte tänkt på att kommunikation kan ske på alternativa språk, utan har kanske haft en enspråkig bild av sitt företag och dess omvärld. Kommunikation på andra språk har länge gällt enbart externa kontakter i vissa kontexter. Företag som har fusionerats över språkgränser har ställts inför en situation som de har behövt lösa, men som de kanske inte har tänkt på innan. De har alltså nödgats tänka ut en strategi för hur och på vilka/vilket språk de skall kommunicera internt och

externt. I hur hög grad strategin är resultatet av en praxis som har uppstått eller om den är medvetet formulerad varierar förmodligen. De erfarenheter som de första fusionerade företagen har gjort är viktiga för dem som följer efter.

De finländska företag som redan har ett medvetet förhållningssätt till frågan om språk verkar ofta på två språk (finska och svenska), har en inarbetad finlandssvensk kundkrets, eventuellt flera och/eller stora finlandssvenska ägare och en tradition att bygga vidare på. Hur detaljerat man från företagets sida skulle behöva gå in på språkanvändningen externt och internt vill vi inte uttala oss om. Förhållandena är för olika i olika branscher och på olika orter. Precis som i fråga om t.ex. kommunerna i den offentliga sektorn kan det ändå finnas skäl för ett företag att fundera över språkets och språkens betydelse för företaget självt, dess anställda och dess kundkrets. Det är bättre att veta var man står än att bli överraskad av reaktioner i omvärlden. Affärer handlar inte bara om pengar, utan också om värden och om trovärdighet.

Man brukar säga att personalen är ett företags viktigaste resurs. Det borde därför inte vara ointressant för ett företag att systematiskt ta reda på vilken språkkunskap personalen har, hur den används och på vilket sätt den kunde tjäna företaget. Om man behöver och värdesätter personalens språkkunskaper skall det synas i lönekuvertet. Finlandssvenskar som arbetar i företagsvärlden, och inom den privata sektorn över huvud taget, kunde gärna lära sig att värdesätta och förvalta den konkurrensfördel som modersmålskunskap i svenska innebär för dem personligen. Det går att vara synlig, utan att sticka ut.

Vi är övertygade om att det korrekta och effektiva språket (vilket det än må vara) alltid tjänar sitt syfte både för intern och extern kommunikation på ett företag. När det gäller uttryckligen svenskan är det viktigt att ett finländskt företag an-

vänder en svenska som uppfattas som likvärdig med svenskan i Sverige. Ett inkorrekt, klumpigt eller rentav ålderdomligt språk ger inte intrycket av ett företag som ligger rätt i tiden.

- Anställda med svenska som modersmål är en resurs, och de har ett särskilt ansvar för sitt språk. Ge dem en möjlighet att utveckla sin förmåga att hantera språket på ett professionellt sätt. Förse dem också med hjälpmedel.
- Språket har betydelse för kundens relation till företaget. Ju mer betydelsefullt och kostsamt det planerade köpet är, desto mera uppskattas service på det egna språket.
- Kvalitet kostar, men lönar sig. Goda översättningar och språkgranskningar görs av utbildade och erfarna experter. Lita på dem – det betalar sig i längden.
- Årsredovisningen ger en koncentrerad bild av företaget. Ett korrekt och effektivt språk förstärker det goda intrycket.
- Reklam skall inte översättas, utan skapas direkt. Om företagets marknadsföringsmaterial produceras på finska och svenska parallellt blir resultatet nästan alltid bättre på bägge språken.
- Den som arbetar uteslutande på andra språk än sitt modersmål måste själv se till att modersmålet fungerar som ett levande yrkesspråk. Använd språket i professionella sammanhang alltid när möjlighet finns.
- Företag som verkar i flera länder har ofta ett gemensamt officiellt arbetspråk. Modersmålet står ändå för trygghet och trivsel även om ett annat språk kan bygga broar mellan anställda i olika länder.

VIII Förlagens ansvar och ambitioner

Finlandssvenskarna är en skrivande språkgrupp, t.o.m. i så hög grad att man har spekulerat i om inte just minoritetspositionen har drivit fram denna lust att formulera tankar och känslor i skrift och att experimentera med form. Något kan det ligga i den spekulatjonen. En grupp vars främsta kulturdrag är just språket har säkert anledning och lust att ta språket i bruk på många olika sätt. Finlandssvenskarna har en egen litteraturhistoria som både är lång och mångfasetterad. Det har skrivits länge och mycket på svenska i Finland, och en hel del betydelsefulla författarskap kan nämnas. Johan Ludvig Runeberg, Zacharias Topelius, Edith Södergran, Tove Jansson m.fl. har nått läsare långt utanför språkgruppen och landet, även om de har sina rötter i det svenska i Finland.

Den årliga utgivningen av såväl skönlitteratur som facklitteratur på svenska är omfattande, åtminstone om man relaterar den till antalet finlandssvenskar. Våra större finlandssvenska förlag ger också ut läromedel producerade för den finlandssvenska skolan. Vetenskap på svenska ges ut både av kommersiella förlag och i olika vetenskapliga serier. I samtliga fall kan den språkliga kvaliteten variera, och detta är något vi skall diskutera i detta kapitel.

Vad vi vill understryka är att litteraturen inte bara ger sina läsare upplevelser, tankar och kunskap, utan att den också ger prov på olika slag av skriftmönster. Vi avser då närmast prosan. Genom skönlitteraturen lär vi oss hur en roman, en novell, en saga eller en essä kan se ut, vilket i sin tur ger oss en möjlighet att reagera med uppskattning eller misshag på en text som bryter mot alla mönster. Skönlitteraturen bjuder oss

på ord, fraser och formuleringar som båda liknar och är anorlunda än dem vi möter och själva använder till vardags. Också facklitteraturen representerar olika genrer samtidigt som den ger oss fakta och ord att uttrycka fakta med. Samma uppgift har också läromedlen, men deras roll som utvecklare av tanke och språk är kanske ännu viktigare. Särskilt i skönlitteraturen, men också i facklitteraturen, möter vi en annan människas språk och det kommer att influera vårt eget. Oavsett om författaren avser det eller inte är han eller hon alltid sina läsares språkmodell.

Finlandssvenska som stilmedel

Det är speciellt svårt för språkvårdare att formulera regelrätta krav på språket i ett skönlitterärt verk. Vi har exempel från början av 1900-talet på författare vars texter tvättats så kraftigt att man nästan kan tala om en desinficering. Något sådant kommer givetvis inte på fråga. Att på svenska återge en finländsk verklighet – svensk-, finsk- eller tvåspråkig – i skönlitterär form kräver ett språk med lokalfärg. Vi vill ändå börja med att fälla några kommentarer om språket i skönlitterära verk.

Hur en finlandssvensk författare balanserar mellan att vara begriplig för en vidare läsekrets (med läsare i flera regioner i Finland och i Sverige) och att ge texten en lokal förankring finns det olika exempel på. Lokalfärg ger utan vidare dialekt, finlandismer, slang och/eller finska. Det är emellertid inte sådana medvetet valda finlandssvenska markörer som vi här vill fästa uppmärksamhet vid. Vi vill i stället kort nämna dels de finlandssvenska särdrag som knappast är avsiktligt valda för att ge texten en finlandssvensk touch, dels de högst triviala och vanliga språkfel som varje skrivande människa åstadkommer.

Det är knappast för att understryka att texten är finlandssvensk som författare skriver sådant som ”endel” i stället för

”en del”, ”det samma” i stället för ”detsamma”, ”flere” för ”flera” eller ”så här” för ”så här” m.m. Vi är medvetna om att exempel som dessa verkar vara trivialiteter. Men småttigheter som dessa är exempel på avvikelser från den svenska skriftspråksnorm som varje vuxen skolgången person egentligen borde behärska automatiskt. De befinner sig på språkets yta, precis som vanliga stavfel. Ytterst sällan väljer väl en författare att uttrycka sin särart genom att stava fel?

Små finlandssvenska egenheter av ovanstående art har knappast någon stilistisk betydelse för verket som sådant, däremot visar de genast att den som har skrivit texten inte använder den skrivnorm som är gemensam för hela det svenska språksområdet. En del finlandssvenska läsare (men inte alla) tror att det är så här det skall se ut. En sverigesvensk läsare blir förundrad och tror att det handlar om skrivfel av den typ som förekommer i en (sämre) skoluppsats.

Vad vi vill framhålla är att det också i ett skönlitterärt verk finns språkliga onöjaktigheter som med fördel kunde putsas bort för att läsaren skall få möta en god skriftspråksmodell, samtidigt som han eller hon får ut så mycket annat och mer av texten. En del grums som felaktiga syftningar, bristande kongruens och snubblande syntax dyker upp i text av olika slag, utan att orsaken behöver vara att skribenten inte behärskar sitt modersmål. Avvikelser i ordföljden hör också till sådant som t.ex. en sverigesvensk läsare lägger märke till och som knappast har någon litterär funktion i texten.

Vi har förstått att våra författare är i olika hög grad mottagliga för språkliga påpekanden. Vi har såväl mimosor som tar illa upp som tuffare sorter som tål kommentarer. Det är förmodligen ändå bättre att råka ut för språkliga påpekanden hemma än att bli t.o.m. hårdhänt behandlad av ett förlag i Sverige. Även om det kan verka störande med ett textkontrollprogramms röda och gröna markeringar som dyker upp på bildskärmen medan man skriver, så borde det inte vara lika irrite-

rande att gå igenom sin text med hjälp av ett sådant verktyg när manuskriptet förefaller klart. Det är också förlagsredaktörens uppgift att peka ut möjliga misstag och diskutabla punkter i en text för författaren att ta ställning till. Förlagsredaktören bör kunna läsa och kommentera en text på många olika plan, också på det rent språkliga. Alla texter mår ju bra av att läsas av andra och diskuteras ur olika synvinklar.

Att servera fakta begripligt

Det är viktigt både för svenskan i Finland och för finlands-svenskarna själva att ha tillgång till skönlitteratur som skapas här oavsett om de ämnen som behandlas är förankrade i vårt samhälle eller inte. Språkligt måste de skönlitterära författarna givetvis ha utrymme att röra sig; detta innebär bl.a. att det som klingar finlandssvenskt definitivt också kan behövas i sitt sammanhang.

Vi är däremot beredda att ställa tydliga och hårda språkliga krav på dem som skriver och ger ut facklitteratur på svenska i Finland. Givetvis är vi särdeles måna om det språk som möter barn- och ungdomar vare sig de läser skönlitteratur eller skolböcker. Ansvar för att barn och ungdomar möter ett korrekt skriftspråksmönster samtidigt som de får upplevelser och kunskap vilar mycket tungt på såväl författare som förlag.

Enkelt uttryckt kan problemet med facklitteraturen vara att den som behärskar ett visst ämnesområde inte nödvändigtvis alltid kan skriva en bra text vare sig på svenska eller på något annat språk. Det man inte kan, kan man ändå träna upp och lära sig, men man behöver handledning och kommentarer av förlagets redaktör. Man behöver ställas inför rejäla språkrav, och man behöver lära sig att beakta mottagaren när man skriver. Försvar som ”med litet god vilja förstår läsaren nog” duger inte. Det är författaren som gör jobbet, inte läsaren. Detta är något som den skönlitterära författaren och den professionel-

le skribenten ofta har klart för sig, men som mer tillfälliga författare behöver få påpekat för sig. Förlagsredaktörens erfarenhet kommer här till pass.

Facklitteraturen är naturligtvis inte någon klart avgränsad genre. Hit hör den rena vetenskapen där experter skriver för experter, men också böcker skrivna av experter för icke-fackkunniga läsare som ändå har vissa förhandskunskaper. Populärvetenskapliga verk, som ställer färre krav på läsarens förhandskunskaper, och direkt folkbildande eller informerande litteratur hör också till denna genre. Gemensamt för dem alla är behovet att använda fackspråk på något sätt och i någon utsträckning.

I likhet med den vetenskapliga texten karaktäriseras den goda facktexten av att den är klar och exakt i uttryckssättet, vilket bl.a. innebär ett omsorgsfullt sätt att använda termer och expertuttryck. Ofta är den också skriven i en neutral stil, vilket innebär att författaren t.o.m. uttrycker sig rätt formellt. (Vi undantar här böcker som uttryckligen är skrivna för att väcka debatt; i dem hörs författarens stämma ofta tydligt, och hans eller hennes personlighet genomsyrar texten.)

Det är genom att läsa en fackbok, eller slå upp i ett uppslagsverk, som man lär sig nya begrepp och termer samtidigt som man lär sig om sammanhang, orsak och verkan. Här duger det inte med självgjorda termer, översättningar från finskan och engelskan, utan det gäller att ta reda på om det finns ett uttryck som används i svenskan. Fackboksförfattarens dilemma kan vara att han eller hon har läst det mesta på sitt eget område på andra språk än på modersmålet. Han eller hon måste ändå känna till var man hittar de svenska termerna. Förlagsredaktören behöver ha samma kunskap som en översättare/språkgranskare och kunna leta sig fram t.ex. till de termlistor som finns på nätet.

I jämförelse med den skönlitterära författaren kan fackboksförfattaren ta sig mycket få och små friheter. Både till språk

och till innehåll måste en fackbok vara korrekt. Vidare skall den vara begriplig för sin målgrupp. Det borde vara i förlagets intresse att se till att dessa elementära krav uppfylls. På förlagsredaktören faller alltså att kommentera och korrigera klara stilbrott och språkfel. En text som stilistiskt blandar högt och lågt väcker inte läsarens förtroende, utan snarare hans eller hennes löje. En text som är snårig, förutom att den innehåller språkrodor, orkar man inte läsa, alternativt får man inte ut något av den för att den är obegriplig. Med hjälp av ett textkontrollprogram kan författaren själv komma en bit på vägen i fråga om de ytliga felen, men utan förlagets hjälp når han eller hon nog sällan hela vägen fram.

Kvalitetssäkrad språkbehandling

Ser man t.ex. på ett år av finlandssvensk litterär produktion – skönlitteratur och facklitteratur av olika slag – övertygas man inte om att förlagen alltid ställer tillräckliga språkrav eller att de går in och stöder sina författare. Detta gäller såväl större som mindre förlag, och förklaras bl.a. av att förlagsanställda troligen har mycket olika förutsättningar att bedöma och kommentera språk. Det kan också bero på en bristande språklig medvetenhet hos enskilda redaktörer och/eller förlag. Sannolikt har ändå inte den sjunkande språkliga kvaliteten på de manus som lämnas in, och det ökande behovet av efterarbete från förlagens sida, undgått förlagsvärlden. Resultatet blir tyvärr ändå att böcker som är skrivna av verkligt kunniga personer om intressanta och viktiga ämnen blir onjutbara och därmed också osäljbara. Förlagen börjar vara medvetna om att de inte har råd med sådant i längden, att arbetet med ett inlämnat manus kräver mer och annat än det gjorde förr.

Vilket blir det första förlag som ”kvalitetssäkrar” sina böcker genom att ställa språkrav och erbjuda författarna hjälp med att uppfylla dem? Kunde några fondfinansierade punktinsat-

ser göras för att höja förlagspersonalens medvetenhet och kompetens? Borde finansärer av större projekt, som skall resultera i en eller flera böcker, kräva att manus granskas innan de går med på att ge understöd? När det gäller skönlitteratur är det självklart att innehåll och språk utgör den helhet som bedöms. Borde inte recensenter gå in för att konsekvent kommentera språkdräkten också i fråga om facklitteratur? Språket i en fackbok kan vara utslagsgivande när det gäller hur väl den går att sälja.

Skulle man kunna tänka sig att skapa ett pris avsett för en författare eller ett förlag som har utmärkt sig för sitt sällsynt goda språk, respektive för ett särskilt gott arbete för att höja den språkliga kvaliteten? Om ett sådant pris skulle inte bara skönlitterära verk, utan också fackböcker och varför inte läromedel kunna konkurrera. Det ena av de två finlandssvenska pris vi har som fokuserar på språkbehandlingen är Hugo Bergroth-sällskapets och Svenska kulturfondens språkpris. Detta pris kan tillfalla goda språkmodeller oavsett var de verkar. Rundradions årliga språkpris är det andra, och det tillfaller endast journalister. Bland de många pris som t.ex. Svenska litteratursällskapet i Finland årligen delar ut till författare av skönlitterära verk och fackböcker finns inget som uttryckligen ges som belöning för ett gott språk. Det har hittills helt enkelt inte behövts något sådant. Ett språkpris avsett för en författare och/eller ett förlag skulle kraftfullt signalera att litteraturen som bärare av vårt gemensamma språk har en särskild ställning i den finlandssvenska kulturen också i framtiden, precis som den har haft det under tidigare sekel. Syftet med priset skulle också vara att stödja förlagen i det arbete som där görs på vägen från inlämnat manus till utgiven bok.

Vad läser man i skolan?

I jämförelse med skönlitteratur och fackböcker når skolornas läromedel en läsekrets vars storlek man med en viss säkerhet

kan förutskicka. Det språk som skolboken är skriven på påverkar betydligt fler än språket i andra böcker. Särskilt barn, men också unga, håller på att erövra språket i tal och skrift, och skolböckerna skall hjälpa dem med detta. Skolboken är inget mindre än en språklig förebild och en norm för korrekt och välfungerande sakprosa. Den skall också stödja läraren i hans eller hennes arbete med att lära ut fakta med de rätta orden. Även om skolbokens läsekrets kan sägas vara möjlig att ringa in är det ändå skäl att framhålla att eleverna per årskurs i den finlandssvenska skolan är få. I jämförelse med den finska skolboksmarknaden är den finlandssvenska liten, vilket betyder helt andra ekonomiska överväganden för de finlandssvenska förlagen än för de finska. Detta är något som det finns skäl att beakta när man diskuterar just denna verksamhetssektor.

Språket i våra läromedel har under de senaste åren uppmärksamats på litet olika sätt. Dels har vi den språkgranskning av läromedel som pågår vid Forskningscentralen för de inhemska språken och som bekostas med fondmedel. Dels är den finlandssvenska läromedelsproduktionen och översättningen av läromedel med jämna mellanrum föremål för diskussion i olika sammanhang, ibland även i pressen. Någon konsensus mellan förlagen, språkvårdarna och lärarna tycks inte råda. Kanske är den omöjlig att uppnå? Förlagens ekonomiska intressen, svårigheten att hitta erfarna lärare, dvs. kunniga författare, som trots tidsbrist och dålig ersättning ställer upp, oenighet om huruvida sverigesvenska läromedel kan användas i den finlandssvenska skolan m.m. brukar vara ingredienser i denna diskussion. Förståelse för läromedlets betydelse för elevernas språkliga fostran ger ändå alla uttryck för.

Målet för den som granskar läromedel är att eleverna både skall förstå sakinnehållet och få en god språklig förebild. Vad är det då som en språkgranskare kan finna nödvändigt att påpeka i en lärobokstext oavsett om den är skriven på eller översatt till svenska? Kommentarererna kan bl.a. gälla texten som

helhet, enskilda konstruktioner, val av ord och uttryck, finlandismer, stilval, idiomatik och översättningsproblem. Det kan då sägas vara fråga om både att rätta direkta fel och att hjälpa skribenten att uttrycka sig klarare och åstadkomma en för läsaren begripligare och njutbarare text. En annan typ av kommentarer gäller avvikelser från skrivnormen, dvs. okunskap om regler för förkortningar, sifferuttryck, skiljetecken m.m. Denna typ av misstag kunde i hög grad undvikas om författaren själv granskade sin text med hjälp av ett textkontrollprogram.

Det behövs flera personer för att åstadkomma en text. I idealfallet bildar förlagsredaktören, författaren/författarna, sakgranskaren och språkgranskaren ett team som följer tillkomsten av ett läromedel tillsammans. Språkgranskarens arbete sker lätt förgäves om sakgranskningen sker efteråt med ändringar i manus som följd. Även om sakgranskaren har sista ordet när det gäller innehållet är språkgranskaren ansvarig för den språkliga utformningen. Bägge granskningarna borde ske i samarbete för att ett resultat som alla inklusive författaren är nöjd med skall kunna åstadkommas. Kommunikationen mellan granskarna bör vara direkt och inte gå via förlagsredaktören. Det är också lättare för en språkgranskare att gripa in, och för en författare att stilisera och rätta, om inte tryckpressarna väntar medan språkgranskaren sitter med en manusversion som förlaget föreställer sig som nära nog slutgiltigt.

En granskning av innehåll och språk i läromedlen kommer alltid att behövas, frågan är om samarbetsformerna behöver ses över. Nya generationer av läroboksförfattare kommer till efter hand. De behöver läras upp och möta både krav och handledning. Nya generationer av språkgranskare växer också upp. De behöver uppmuntras att samarbeta med författaren/författarna och sakgranskaren så att innehållet inte rubbas när språket rättas.

När diskussionen om läromedlen i den finlandssvenska skolan går in på de översatta skolböckerna brukar det hetta till.

Det är rätt självfallet att det översatta språket inte bara kan innehålla fler och annorlunda fel än en originaltext. Det är också så att en översättning kan brista i idiomatik och kännas stel. Den blir helt enkelt osvensk, vilket innebär att den inte är en bra språkmodell för elever i den finlandssvenska skolan. Endast en skicklig översättare som getts gott om tid kan åstadkomma en produkt som känns som ett original. Problemet är bara att inte alla originaltexter som skall översättas är bra i sig.

Speciellt i de högre årskurserna i skolan växer intresset för läromedel som är översatta från finska. Det är ju de finska skolböckerna som frågorna t.ex. i realprovet i studentexamen utgår från resonerar lärare, föräldrar och gymnasister. I de delar av Svenskfinland där finskkunskaperna är goda kan en elev välja att läsa en bok i ett ämne på originalspråket finska. Studentexamen styr m.a.o.

Idealet vore att läroböckerna genomgående skulle vara originaltexter, och att språket skulle vara gott och mönsterbildande. Ett sätt att låta elever och lärare möta ett idiomatiskt svenskt språk är att ta in läromedel från Sverige. Givetvis är inte heller sverigesvenska skolböcker garanterat korrekta innehållsligt och språkligt, men de är i regel författade av personer som har svenska som modersmål och som lever i en språkligt sett rik miljö. Detta är ju inte alltid fallet i Svenskfinland.

Särskilt språkvårdare brukar lyfta fram möjligheten att importera sverigesvenskt undervisningsmaterial. Detta kunde utges av ett finlandssvenskt förlag i omredigerad form. Lärare och förlag pekar på att det är svårt, ibland omöjligt, att anpassa sverigesvenska läromedel till den läroplan och den ämnesprogression som följs i en finlandssvensk skola. Användning av sverigesvenskt material som tillägg i olika sammanhang förekommer givetvis. Vi frågar oss om ointresset för att ta in sverigesvenska läromedel, eller utnyttja svensk författarkapacitet i ett finlandssvenskt team, genomgående är sakligt grundat eller om vi här har att göra med ett onödigt finlandssvenskt re-

virtänkande? Svaret på frågan har vi inte, men vi tror det vore värt att söka det.

Vi har här uppehållit oss vid de läromedel – de klassiska skolböckerna – som våra förlag ger ut. Det är självklart att de endast är en del av det undervisningsmaterial som används i våra skolor. Det är betydligt mer mångsidigt sammansatt än så. En del produceras av eleverna själva, annat sätter lärare ihop för specialkurser och små undervisningsgrupper som det inte finns en marknad för ur förlagens synvinkel. Vi har också i första hand tänkt på grundskolan och gymnasiet även om vi vet att läromedelsproduktionen för t.ex. specialundervisningen, yrkes(hög)skolorna och universiteten är lika viktig som förmedlare av kunskap på ett begripligt och korrekt språk. Vi har inte heller nämnt det material som produceras för den virtuella undervisningen.

Allt skriftligt material som produceras för undervisning måste hålla måttet rent språkligt. Oavsett för vilken årskurs materialet än är tänkt, och oavsett vilket ämne det handlar om, blir resultatet en produkt avsedd att ge sina läsare, eleverna, såväl kunskap som ett språk att uttrycka den på. Vi upprepar att varje lärare oavsett undervisningsämne är modersmållärare. Här kunde man gå ett steg vidare och säga att varje lärare som producerar undervisningsmaterial också är författare av facklitteratur och på en sådan skall det ställas också språkliga krav.

- Alla som skriver professionellt är sina läsares språkmodeller oavsett om de skriver skönlitteratur, facklitteratur eller läromedel.
- En professionell skribent tål kritik av sitt språk.
- En förlagsredaktör skall kunna kommentera innehåll, form och språk.
- Finlandssvenska ord och uttryck kan behövas som stilmedel i skönlitteratur. I facklitteratur och läromedel är de sällan nödvändiga.
- Den som är expert på ett visst område är inte nödvändigtvis rutinerad som författare. Det är förlagsredaktörens uppgift att hjälpa fram texten.
- Det finns textkontrollprogram för hemmabruk – använd dem och vänd dig sedan till förlagsredaktören eller någon språkexpert för granskning av din text.
- En språkligt skral bok säljer illa.
- Sakgranskning och språkgranskning av en fackbok och av ett läromedel bör ske samtidigt så att fakta presenteras på ett korrekt sätt både till innehåll och språkligt uttryck.
- Är det verkligen omöjligt att bearbeta sverigesvenska läromedel så att de kan användas i den finlandssvenska skolan?

IX Snabbt producerat, uttrycksfullt och korrekt. Massmediernas språk som bäst

Den yrkesgrupp som förmodligen når de flesta språkbrukare är journalistkåren. Särskilt de journalister som arbetar i ett etermedium (radio och TV) har en mycket stor krets som de talar till. Tidningarna når litet färre, men å andra sidan kan en skrivande journalists språk påverka mottagaren på ett mer bestående sätt. En ny texttyp som bl.a. journalister och informatörer producerar är material som läggs på webben. Också radio- och TV-redaktioner lägger ut material på webben och kommunicerar med sin publik via denna kanal. Tidningar från hela världen kan man läsa på nätet också som icke-prenumerant.

Ovanstående torde motsvara gängse mönster t.ex. i Sverige, men också i Finland. I Svenskfinland får vi tillägga att samtliga medier som verkar på svenska får konkurrens av motsvarande finska medier. Det är inte en kostnadsfråga om man väljer ett svensk- eller ett finskspråkigt TV- eller radioprogram. Licensen täcker bägge. När man väljer dagstidning kan det däremot handla om att välja mellan att ha *en* tidning eller *två*. I den tvåspråkiga familjen står valet oftast mellan en svensk- och en finskspråkig tidning. I andra familjer gäller det kanske att välja mellan en lokaltidning och en som rapporterar från ett större geografiskt område. Att ha två blir i många fall för dyrt.

Journalisterna representerar största delen av det offentliga språk som vi möter till vardags. Medierna förmedlar nyheter, reportage, aktualiteter, kulturprogram, dokumentärer, debatter, intervjuer m.m. som ger oss information bl.a. om världs-

händelser, nationell politik, kulturevenemang, ekonomiska nyheter, miljörapporter och insikter i lokal verksamhet av olika slag. Rapportering av fakta sker på ett relativt formellt och dessutom neutralt språk. Framför allt radio och TV står också för en hel del pratprogram och underhållning som stilmässigt ligger närmare det informella och privata språket.

Att behandla mediernas vida stilrepertoar i ett och samma sammanhang är nog en omöjlighet. Få journalister är heller tusenkonstnärer eller förväntas vara det. En specialisering på olika typer av medier och på olika slags uppdrag sker i praktiken, även om grundutbildningen är densamma eller likartad för dem som har genomgått en sådan. Ett annat gemensamt drag är att journalister som producerar tal och text på svenska ofta har fått sin information på finska. Det finska innehållet skall sedan resultera i en svensk text som inte låter översatt och inte har vare sig sak- eller språkfel. Dessutom skall detta gå snabbt, ibland omedelbart. Möjligheterna att slå hårdknut på språket är många.

Läsarna och lyssnarna utgör också en brokig skara. Dels är vi intresserade av olika medier och innehåll i dem, dels varierar vi i fråga om utbildning, boningsort, ålder, kön och språk. Lokalradioredaktionens språkliga verklighet är dessutom en annan än rikskanalens. Skrivande journalister behöver inte tänka på att läsaren kanske är bidialektal, dvs. behärskar både en finlandssvensk dialekt och den standardsvenska som tidningen skrivs på. Samtliga finlandssvenska medier får också räkna med att ha läsare och lyssnare som inte behärskar svenska på modersmålsnivå, utan som uttryckligen använder deras rapportering för att stärka och utveckla sin svenska språkfärdighet. Det är m.a.o. inte lätt för en journalist i Svenskfinland att pricka in sin publik och att också i språkligt hänseende ge den valuta för licens- eller prenumerationsavgiften.

I detta kapitel skall vi först behandla mediernas betydelse och ansvar för lyssnarnas och läsarnas språk. Därefter skall vi

gå in vad det vill säga att vara språkproffs och kunna hantera språket effektivt, korrekt och personligt också under tidsnöd. Många känner sig kallade att bli journalister, men är alla utvalda? Också den som har ett gott språkligt utgångsläge behöver stimulans och stöd för att bevara sin skärpa och orka vara kreativ.

Radio och TV – ett samhällsuppdrag på svenska

Mediernas information om och bevakning av det som sker på olika plan i samhället och internationellt är en förutsättning för att vi som medborgare skall kunna ta ställning och agera om vi så önskar. Radions och televisionens statliga kanaler har ett s.k. public service-uppdrag som går ut på att ge oss information av det här slaget. Rundradions uppdrag är också att verka som folkbildare och kulturförmedlare samt att beakta olika mottagargrupper. Verksamheten finansieras med offentliga medel och licensavgifter. Radion och televisionen förverkligar alltså för sin del det som i grundlagen sägs om att tillgodose de finsk- och svenskspråkiga befolkningsgruppernas kulturella och samhälleliga behov enligt lika grunder. (Vi går inte här in på de kultur- och språkpolitiska frågor som är förknippade med denna verksamhet.) Någon reklamfinansierad radio- eller TV-kanal med program på svenska finns inte.

För en språklig minoritet är mediesektorn praktiskt taget lika viktig som skol- och utbildningssektorn. Andra sektorer har ett betydligt mindre inflytande på språket än dessa två. Mediesektorn ger dessutom gruppen synlighet utåt och stärker känslan av gemenskap. Radio och TV får vi som nämnts för en och samma licensavgift oavsett vilka kanaler och vilka språk vi väljer. Det går mycket lätt att zappa mellan kanalerna på TV och att byta radiokanal om programmet inte tilltalar en. För de finlandssvenska etermedierna handlar det om att ha en viss kvantitet, men främst om att stå för kvaliteten. Ett pro-

gram som det går tretton på dussinet av kan man skvallyssna till eller slötitta på utan att bli berörd.

Radio på svenska har vi gott om, TV på svenska finns det mindre av. Att kunna bibehålla kvaliteten på de program som sänds också när sändningstiden ökar är avgörande. Ju tvåspråkigare lyssnare/tittare, desto hårdare blir konkurrensen med finska och utländska program. Här vill vi särskilt framhålla att svenskspråkiga program för barn är av stor vikt.

Ett rikt utbud av berättelser, sagor och sånger behövs för alla barn, men speciellt för dem som växer upp i tvåspråkiga miljöer, oavsett om det handlar om det egna hemmet eller om en tvåspråkig hemort. Alla familjer köper inte böcker, lånar av varandra eller på bibliotek, läser högt eller berättar egna sagor, men alla kan ha glädje av regelbundet återkommande sago-stunder i radio. I motsats till TV, som man oftast ”parkerar” barnet framför, kan radion vara med där familjen rör sig. I motsats till TV (video och film) stimulerar en berättelse på radio barnet (och de vuxna) som lyssnar att ”se” händelserna framför sig. Uppmärksamheten ligger totalt på språket, och det man hör bearbetar man med sin fantasi och tillsammans med andra. Om våra radiokanaler vill kunna konkurrera om unga och vuxna lyssnare senare i livet gäller det nog att se till att de yngsta vänjer sig vid att konsumera också finlandssvenska radioprogram. Här är förstås föräldrarna i nyckelställning. Det är de som inledningsvis avgör om ett program är värt att lyssna på eller inte. Barnprogram som vuxna aktivt väljer, och kanske själva vill följa med, får också en trogen barnpublik.

Vi vill dessutom slå ett slag för betydelsen av tillgång till Sveriges TV för tittare i alla åldrar. Ur rent språklig synpunkt är Sveriges TV (SVT) inte att betrakta som en konkurrent till Finlands svenska television (FST). Att SVT inte kan ersätta FST av andra skäl är givet. FST rapporterar om människor och händelser i det egna landet och i Svenskfinland. Den informationen behöver vi på samma sätt som vi behöver känslan av en

finlandssvensk samhörighet inom ramen för den nationella gemenskapen. Genom SVT får vi höra svenska talas av personer som oftast har språket som modersmål och av journalister som inte alltid är tvungna att snabböversätta nyhetsmaterial från ett annat språk. Vi får också lyssna till hur språket varierar t.ex. geografiskt från Haparanda till Ystad. Att också svenskan i Finland är en del av den variationen blir då lättare att begripa. Övergången från analoga till digitala sändningar får inte förhindra eller ens försvåra tittandet på grannlandets televisionsprogram. Det vore att göra det svenska språket i Finland, och givetvis det finska språket i Sverige, en björntjänst. Att invånare i alla nordiska länder fortfarande inte kan följa med varandras televisionsprogram är för övrigt obegripligt.

Tidningen skall sälja

I motsats till de statliga etermediernas värld är tidningsvärlden kommersiell. Det betyder att varje tidningshus måste bära sig ekonomiskt. (Svårigheterna härvidlag och det ekonomiska stöd som de finlandssvenska tidningarna är i behov av går vi inte in på här.) Samtidigt är det klart att också de tryckta medierna tillgodoser svenskspråkiga läsares kulturella och samhällsliga behov, men de måste betala separat för denna service. Helt gratis är ju inte tidningsläsande på webben heller.

Som bekant finns det inte någon finlandssvensk kvällstidning, och den veckopress vi läser är oftare finsk eller sverigesvensk än finlandssvensk. För fullständighetens skull nämner vi ändå att vi har ett antal regelbundet utkommande tidningar och tidskrifter för olika prenumerantgrupper samt en del medlemstidningar på svenska eller med svenska inslag som ges ut av olika företag (butikskedjor närmast). Den finlandssvenska tidnings- och tidskriftsfloran är i själva verket riklig, men här koncentrerar vi oss på de större medierna och redaktionerna där de professionella journalisterna till största delen arbetar.

Det är oftast på dem – och på deras kolleger i radio och TV – som vi ställer språkliga krav, och det är de som behöver stöd i sitt arbete. Oavsett om de är fastanställda eller frilansar är deras språk en del av det som gör produkten mer eller mindre värd att betala för och sätta ned tid på.

Som licensbetalande lyssnare/tittare och som prenumrerande läsare betalar vi för ett innehåll som ger nyheter, information och underhållning samt en hel del annat. Så länge detta innehåll serveras på ett språk som inte väcker uppmärksamhet, genom att vara t.ex. för svårt eller för fullt av fel, kommer vi antagligen inte att tänka på att journalisterna också förser oss med ord och uttryck för företeelser som är nya i samhället eller åtminstone för oss själva. Det är i mycket hög grad genom medierna som vi nås av förändringar i ordförrådet även om vi sällan tänker på det.

Medierna sätter ord på verkligheten

Även om mediernas budskap levereras och försvinner i snabbt tempo blir den språkliga effekten ändå kvar genom att nya ord, termer och uttryckssätt upprepas, nöts in och tas i aktivt bruk av oss lyssnare och läsare. Också reklamspråket plockar upp ovanligare – roligare och trendigare – uttryckssätt och sprider dem till oss som börjar använda dem till vardags. Ibland handlar det om att vi får möta en svensk benämning på något som vi kanske endast känner till den finska eller t.ex. engelska termen för. Journalisten har då lagt ned möda på att hitta det motsvarande svenska uttrycket. Också ovanligare svenska ord och fackuttryck kan en skicklig journalist använda på ett sådant sätt att vi både lär oss innebörden av dem och förmår använda orden själva.

För att riktigt kunna ta till sig ny kunskap behöver man få den presenterad för sig på sitt modersmål eller på ett språk man behärskar på samma höga nivå. Medierna fungerar alltså

i bästa fall som ett slags ”läromedel” som ger oss ny kunskap och berikar vårt språk. I projektet ”Tidningen till klassen” har man utnyttjat just detta.

Genom tidningen lär vi oss hur nya ord stavas och hur de böjs. Det är i tidningen som skrivnormen åskådliggörs. Språkets formella sida (stavning, avstavning, interpunktion, förkortningar, datumangivelser etc.) är ju gemensam för alla som skriver text avsedd att tryckas. Här förväntar vi oss inte personliga varianter eller någon särskild finlandssvensk lokalfärg. Det är därför viktigt både att journalisterna förstår vilken effekt deras språkbruk har och att de får hjälp av yrkesfolk vars huvuduppgift det är att vårda och utveckla språket samt bistå andra språkbrukare. (Vi återkommer till samarbetet mellan journalister och språkvårdare senare.)

Journalisterna är naturligtvis inte bara ordbrukare och sammanhangsförklarare. De är i hög grad också språkmodeller på ett allmännare plan. Journalisterna (precis som författarna) hör till de språkbrukare som uppmärksammas och som därför kan vara stilbildande för mindre erfarna journalister, men också för andra som skall hantera språket t.ex. i offentliga sammanhang. I idealfallet har ju en journalist ett rikare språk och en starkare språkkänsla än många av hans eller hennes läsare och lyssnare har. Kanske hon eller han också är mer språkligt medveten och road av språkhantering än andra på grund av sitt yrke. Motivet bakom yrkesvalet behöver inte vara ett personligt uttrycksbehov, men utan en god uttrycksförmåga står sig en journalist slätt.

En journalist måste vara språkproffs

Vad är ett gott språk? Vad är medfött och vad kan man träna? Hur viktigt är språket i journalistutbildningen? Hur viktigt är det för rekryteringen av journalister? Frågor av detta slag och några till förtjänar att vädras innan vi går över till att säga nå-

got om verkligheten på redaktionsgolvet. Den tror vi inte det går att ändra på, men den måste ändå tas med i beräkningen när man ställer krav och planerar stöd.

Ett gott språk är både korrekt och uttrycksfullt. En språksäker journalist talar (eller skriver) löpande och ledigt, träffar rätt tonläge och håller genomgående samma stilnivå i en och samma artikel. Ett sådant språk förmedlar inte bara sitt budskap, utan ger också lyssnarna (eller läsarna) en modell för hur språket i ett visst sammanhang skall låta (eller se ut). För att detta goda språk dessutom verkligen skall berika sina lyssnare (läsare) bör det vara något mer avancerat än mottagarnas eget språk. Här gäller det att balansera mellan att vara mottagaranpassad och att ta ut svängarna genom att t.ex. leka litet med språket eller använda ovanligare ord, uttryck och konstruktioner. Till det goda språket hör också förmågan att skapa en text som är klar och överskådlig, där argumenteringen är logisk och resonemanget är lätt att följa. Utspridda tankar om än i språkligt korrekt form ger inget sammanhang och fungerar därför inte.

Språket är journalistens yrkesredskap. Det är det instrument som han eller hon skall kunna spela på som ett proffs. Det borde därför vara självklart att en hel del av journalistutbildningen skall handla om språket ur olika synvinklar. Så är också till stor del fallet i den svenska journalistutbildningen i Finland. Vid Svenska social- och kommunalhögskolan vid Helsingfors universitet ingår obligatoriska kurser i massmediespråk i journalistutbildningen. Vid Österbottens högskola är utbildningen upplagd på ett annat sätt; språket ges inte där riktigt samma centrala position. Som en jämförelse kan nämnas att undervisning i svenska inte är obligatorisk vid journalistutbildningar i Sverige, men att den parlamentariska kommittén för svenska språket nu har föreslagit att varje utbildningsenhet skall åläggas att ställa upp mål för de svenskkunskaper som en studerande skall uppnå under studietiden. Vi föreslår att de

som ansvarar för journalistutbildningen på svenska i Finland gör på samma sätt. I dag är en stark basfärdighet i modersmålet ingen självklarhet hos dem som söker sig till detta yrke.

Vid rekryteringen av studerande kan språk- och skrivtest användas. Så sker sedan länge vid Svenska social- och kommunalhögskolan. På detta sätt har man kontroll över den startnivå som de studerande befinner sig på när de inleder sina studier. Under en utbildningstid på ca tre år hinner man inte både rätta till fundamentala brister och lära ut ett yrkesmässigt sätt att handskas med språket. Detta arbete måste fortgå på redaktionerna.

Vi menar att alla sökande till journalistutbildning på svenska skall genomgå språktest som också mäter den sökandes skrivförmåga, och att kravnivån skall hållas tillräckligt hög. Vidare utgår vi från att undervisning i modersmålet skall vara obligatorisk för alla som genomgår journalistutbildning. Eftersom skrivförmågan ofta avslöjar svagheter som ett flytande och ledigt tal kan dölja finns det skäl att ta in sådan undervisning i tillräcklig omfattning. Vi understryker också att blivande journalister behöver lära sig stilistik, språkriktighet och formalia (t.ex. skrivregler). De behöver också ha kunskap om det stöd som språkteknologin kan ge dem. När de senare kommer ut i yrkeslivet måste en hel del baskunskap sitta i ryggmärgen så att språket fungerar automatiskt också i en pressad situation. Vi har ändå uppfattat att många yngre journalister har både den systematiska kunskap om språket och den språkliga medvetenhet som vi vill efterlysa i all journalistutbildning. Många av deras äldre kolleger upplever därför att standarden har stigit och att utbildningen tycks vara på rätt väg.

Långt ifrån alla i dag yrkesverksamma journalister har en formell utbildning i bakgrunden. En del kan ha avlagt enskilda kurser eller ha gått kortare medieprogram, andra har en helt annan utbildningsbakgrund och har lärt sig yrket på platsen av erfarna journalister.

Det är också all anledning att minnas att journalisterna på en tidnings- eller TV-redaktion har mycket olika bevakningsområden. En kulturjournalists uppgift skiljer sig säkert från en sportreporters. För att vara duktiga på sina respektive områden måste de ha olika kunskaper, erfarenheter och intressen. Kulturjournalistens kontakt med skriften, både den egna och andras, är i princip garanterad. Man kan också föreställa sig att hon eller han skriver/talar för läsare/lyssnare som också läser en hel del. Om det är så att sportreportern skriver/talar för läsare/lyssnare som i övrigt läser mycket litet blir hans eller hennes språk t.o.m. ännu viktigare som modell än kulturjournalistens.

Att journalisterna inte utgör någon homogen grupp är inte en nackdel. Mediernas uppgift är att ge en rättvisande bild av samhället, så människor av olika slag, och i olika åldrar, behövs på en redaktion. Gedigen kunskap på ett relevant område och sinne för hur kunskapen skall förmedlas via ett visst medium är en bra grund att bygga vidare på. Vad som borde kunna erbjudas är kompletterande utbildning för den som vill in på journalistbanan och fortbildning för den som redan är inne i yrket. I bägge fallen borde hanteringen av språket i tal och skrift ges rejält med utrymme, så att det man säger/skriver blir korrekt och uttrycksfullt. Detsamma gäller kunskap om språklig variation, stilfrågor, språkvård och språkriktighet, språkteknologins möjligheter m.m. Erfarna journalister, språkvårdare som har arbetat med olika medier, journalistutbildare och potentiella kursdeltagare kunde tillsammans lägga upp ett kursprogram med ett innehåll som upplevs som relevant för den som är gammal i gemet. Har man arbetat länge i yrket och utvecklat en viss personlig stil är det inte sagt att man längre är så mottaglig för nya synpunkter, ännu mindre för kritik. Ändå är sådan viktig både för en själv och för de yngre förmågor som man skall arbeta tillsammans med.

Språklig stimulans och träning behövs i yrket

Intresset bland finlandssvenska journalister (och journaliststuderande) att arbeta en tid på en redaktion i Sverige borde uppmuntras. Ett ”språkbad” i en helsvensk miljö har en positiv effekt på den badandes språk. En sådan erfarenhet kan stärka det ”flyt” i talet som vi ibland tycker oss sakna hos våra finlandssvenska radioreportrar i jämförelse med de sverigesvenska. Journaliststuderande har som andra högskolestuderande en möjlighet att studera i ett annat land en termin eller två. Det vore önskvärt att många tog chansen att studera vid någon journalistutbildningslinje i Sverige. Läsning av svensk skönlitteratur, facklitteratur och inte minst sverigesvenska tidningar är också bra sätt att hålla det egna språket i trim, särskilt om man arbetar i en miljö där finska i praktiken är arbetsspråket utanför redaktionen. För den talande journalisten är tillgång till SVT ett måste.

Arbetsgivarna borde vid rekryteringen av nya journalister ställa språkliga krav genast från början eller låta språkbehandlingen vara en viktig del av den bedömning som görs när provanställningstiden är över. En stark språkkänsla skall alltså inte bara vara ett plus, utan ett uttalat krav. Arbetsgivarna borde också uppmuntra sina anställda till självvalda aktiviteter (kurser, studier, fortbildning etc.) som syftar till att stärka språket och/eller ger konkret tillämpbar kunskap. I ett yrke där man ständigt ger ut av sig själv och presterar under tidspress behöver man få ladda batterierna för att inte stagnera och fungera på rutin.

Ett sätt att stödja de anställda i deras arbete med språket är att ge utrymme för sådan språkvård som äger rum på redaktionen på arbetstid. Vi skall ge några exempel på sådan verksamhet innan vi summerar hur den språkvård ser ut som journalisterna i dag förefaller att önska sig och som erfarna språkvårdare uppfattar som resultatrik.

Sedan 1980-talet har Rundradion och sedan slutet av 1990-talet har Hufvudstadsbladet fått regelbunden språkvård. Också andra redaktioner har haft språkvårdsprojekt eller fått besök av språkvårdare vid olika tillfällen. Intresset för språkvård som är tätt knuten till den egna redaktionen och det egna arbetet har klart ökat, och verksamheten har börjat hitta sin form. Hufvudstadsbladet har en egen skrivguide, och Rundradions anställda får språkbrev skrivna särskilt för dem.

En språkvårdare (anställd vid Forskningscentralen för de inhemska språken, men finansierad av Konstsfundet) finns på plats på Hufvudstadsbladet och deltar t.ex. i redaktionsmötena. Hon försöker i första hand ge proaktiv språkvård via den elektroniska anslagstavlan, där hon tar upp sådant som är rykande aktuellt. Mer generella fel kommenteras på annat sätt; tillfälliga språkmissar tas upp med enskilda journalister. Språkvårdaren läser också texter, ger personliga kommentarer och pekar på plus och minus. Som bekant är man ju mer intresserad av den egna texten och de egna felen än av språkriktighetsresonemang på ett generellt plan. Arbetet har nu pågått så länge så språkvården har börjat uppfattas som en naturlig del av redaktionens arbete. Ett ökat intresse och en ökad medvetenhet om språkets betydelse ger den motivation som allt lärande bygger på.

På Rundradion verkar en särskild svensk språknämnd, och radion har också sedan 1980-talet sin egen språkvårdare. Radions språkvårdare har ett ännu större och mer uppsplittrat verksamhetsfält än Hufvudstadsbladets.

I de olika kanalerna och medierna talas det svenska från halv sex på morgonen till mitt i natten. Rundradions anställda producerar språk i tal, i skrift och på webben. Någon möjlighet att höra på eller se allt finns naturligtvis inte. Det gäller att svara på frågor, notera fel som förefaller vara gemensamma och ge rekommendationer om sådant som är aktuellt. Också Rundradions journalister lever i en finsk verklighet och kan

uppleva att ”allt kan sägas bara på finska”. Den som skall gå in i en studio och läsa ett några minuter kort, precist och välformulerat nyhetstelegram inom en kvart behöver ju ha nästan en tolks färdighet för att formulera sig. En reporter som intervjuar en finskspråkig person, som kanske är expert på ett visst område och använder fackspråk, har inte heller en lätt uppgift. Språkvården är emellertid inte den snabbverkande universalmedicin som många journalister skulle önska sig. Det är nog endast genom ett långsiktigt samarbete mellan journalister och språkvårdare som det goda resultatet uppnås. Men det är säkert inte till stor tröst för den som talar i direktsändning!

Språkvård på en tidningsredaktion kan bedrivas på olika sätt. En möjlighet är att man låter en eller flera kunniga personer läsa tidningen regelbundet och markera språkfel samt mindre lyckade formuleringar dag för dag. Detta kan sporra redaktionen att göra bättre i från sig och få ned antalet markeringar med rödpenan per nummer eller per sida. Punktinsatser av det här slaget kostar inte så mycket, men frågan är om de är tillräckligt effektiva eller pedagogiska. Professionell språkvård handlar om annat och mer än om ”felfinneri”. Den handlar bl.a. om att komma med allmänna råd och förslag, och om att tillsammans med skribenten göra en i grunden bra text bättre. Att stärka det redan starka är precis lika viktigt som att lappa det som är svagt.

Språkvärdsverksamhet behöver rulla på kontinuerligt eftersom nyrekrytering av journalister hela tiden sker. Behovet av språkvård blir därför aldrig uppfyllt på en redaktion. Som exemplen Hufvudstadsbladet och Rundradion har visat tar det tid att bygga upp en känsla av att språkvård och språkdiskussioner är en naturlig del av en redaktions arbete. När man har hunnit så långt upplever var och en det som sitt personliga ansvar att åtminstone vårda sitt eget språk.

Punktinsatser kan också vara av varierande kvalitet, och det kan vara svårt att staka upp riktlinjer för mediaspråkvården

om den inte har en viss stabilitet och kontinuitet. Medvetandet om detta har lett till att de finlandssvenska tidningar som hittills inte har fått någon regelbunden språkvård nu (sedan februari 2003) har gått samman kring projektet *Språkörat* som under ett års tid finansieras av tidningarnas ägarstiftelser och av Svenska kulturfonden. I projektet samarbetar tidningarna, Finska Notisbyrån och Forskningscentralen för de inhemska språken. I centrum för verksamheten finns en heltidstjänst för en språkvårdare vars uppgift det blir att resa runt och arbeta ute på redaktionerna. Råd, tips och kommentarer skall också tillhandahållas via webben. Projektet har också lett till ett nytt samarbete i språkvårdens tecken mellan de olika medierna. Man siktar på att kunna skapa en gemensam mediespråksgrupp enligt svenskt mönster. Att den verksamhet som bedrivs inom projektet *Språkörat* måste fortsätta efter sitt inledande år (2003) står redan klart. Lika självfallet är det att de finlandssvenska medierna behöver en mediespråksgrupp.

Det förefaller som om journalisterna i dag vore positivt inställda till språkvårdarnas insatser. Att de känner sig hjälpta, kanske också förstådda. Av de många synpunkter på språkvården som vi har fångat upp förefaller följande att återkomma flera gånger: Vi behöver aktiv snarare än reaktiv språkvård. Helst vill vi ha praktisk språkvård på platsen. Vi vill ha klara besked och snabbt; ge oss inte flera alternativ, även om det skulle finnas motiv för dem. Alla blommor skall inte blomma – den som arbetar på en redaktion skall hålla sig till det man kommit överens om. Det borde finnas sanktioner för den som slarvar. Ställ språkkrav på dem som anställs. Tidningen har inte råd med ett dåligt språk (konstaterar en chefredaktör). Till detta vill vi tillägga att varje redaktion borde ha en särskild språkan-svarig person bland sina journalister.

Tid och teknik

Att skriva i en tidning och tala i radio/TV handlar ofta om en balansgång mellan tid och kvalitet. Det är mycket viktigt att vi som kinkiga läsare och lyssnare förstår detta. När man skall formulera sig snabbt, kanske direkt, uppstår med nödvändighet fel. En annan felkälla utöver tidsbristen är finskan. Det material som en journalist vid en svenskspråkig redaktion skall bygga sin notis på serveras oftast på finska. Spår av den finska källan hinner eller förmår den finlandssvenska journalisten inte alltid utplåna.

Det ”felfria språket” finns nog inte, särskilt inte på en redaktion. Vad vi däremot har rätt att begära är att felene inte blir alltför många och att de helst inte upprepas utan rättas till snabbt. Förmodligen skulle vi som läsare/lyssnare komma längre om vi inte grinigt delade ut ris, utan soligt delade ut ros! Det finns många skrivande och talande journalister vilkas språkhantering – ibland språkjonglering – vi har anledning att beundra och som vi har stort nöje av. Låt oss säga det till dem.

Särskilt när vi lyssnar på radio, och kanske ondgör oss över det vi hör, är det också skäl för oss att minnas att det som strömmar ur apparaten inte alltid är s.k. redigerad radio som görs av journalister. Det kan också hända att vi lyssnar på s.k. flödesradio vars innehåll produceras av utbildade krafter endast i syfte att underhålla oss. Vad vi kan begära är att radion ställer språkkrav också på frilansspratarna, att de får uppbygglig kritik efter sina insatser och att de får ta del av den fortbildning och språkvård som erbjuds de fastanställda. Förmodligen skulle man komma mycket långt redan genom att påpeka att ingen som gör program för radio (eller TV) kan använda sitt privata språk oreflekterat i alla sammanhang. Detta innebär t.ex. att den som väljer att tala sin dialekt i radio gör så medvetet, för att det är förenligt med programmets karaktär och kanalens art, inte för att han eller hon vill vara inställsamt folkslag. I ra-

dioprararollen ingår helt enkelt att man beaktar mediet och dess publik samt använder språket på ett medvetet och professionellt sätt. Språket kan variera, t.ex. mellan radio Vega och radio Extrem, men det är professionellt eftersom man vet att man fungerar som språkmodell så snart studios röda lampa tänds.

Den skrivande journalistens arbetsituation är i dag en annan än den var innan korrekturet avskaffades. I dag bär varje skribent ett större ansvar för produktionsprocessen. Texten kan i princip gå från journalisten till tryckpressen utan att bli läst av någon annan. Rubriker och bildtexter kontrolleras i regel av nattchefen, men resten tar journalisten och det eventuella stavningsprogrammet i datorn hand om. Den mänskliga korrekturläsarens förmåga att hitta stavfel ersätts nu av datorn. Det elektroniska korrekturet är ett alternativ i dag. Korrekturläsarens förmåga att göra andra språkliga korrigeringar och förståndiga bedömningar samt att hitta t.o.m. sakfel är särskilt svårersätlig.

Den tekniska utvecklingen har varit både genomgripande och snabb. Samtidigt är det viktigt att minnas att tekniken finns som stöd för det egentliga hantverket som är själva skrivandet. För att underlätta journalistens skrivarbete behövs olika slag av språkteknologiska verktyg. Textkontrollprogram som kan utföra språkgranskning åtminstone på en viss nivå finns redan på marknaden och allt mer raffinerade sådana är under utveckling. Ett program (Svefix) som kontrollerar svensk stavning, grammatik och skrivregler, samt kommenterar förekomsten av finlandismer, finns, men det fungerar tillsvidare endast i ett operativsystem. För att kunna bli verkligt användbart för journalister och informatörer, som arbetar med ett flertal program och system, måste det raskt utvecklas vidare.

Det är till stor lättnad för många professionella finlandssvenska skribenter, inte bara för journalister, att det egna manuset kan köras genom "språktvätten" innan det lämnas till

trycket. Ett textkontrollprogram, där man själv får ta ställning till de ändringsförslag programmet ger, har också en pedagogisk funktion. När programmet har stannat upp tillräckligt många gånger för samma typ av fel lär man sig att undvika det i fortsättningen. Tröskeln för en enskild skribent att skaffa ett sådant program är psykologisk, inte ekonomisk, eftersom det program som nu finns på marknaden säljs till ett kraftigt nedbantat pris.

En satsning på teknik garanterar ändå inte innehållslig och språklig kvalitet på djupet om inte redaktionerna upplever sådan som viktig. För de finlandssvenska medierna är kvaliteten närmast en överlevnadsfråga. Många språkkunniga finlandssvenska läsare och tittare upplever att de blir informerade och underhållna lika bra, eller bättre, via andra kanaler på andra språk. De behöver därför ytterligare något skäl för att aktivt välja ett finlandssvenskt medium. Att mediet har en finlandssvensk infallsvinkel räcker inte till som incitament om lyssnarens/tittarens känsla av samhörighet med övriga svensktalande finländare inte är djupt rotad. Då återstår att vara bättre och annorlunda än konkurrenterna. I den konkurrensen är språket ett viktigt redskap.

Ett gott språk tar tag i lyssnaren/läsaren och får honom eller henne att dröja kvar och ta emot journalistens budskap. Språklig kvalitet är något som kan uppnås endast då varje journalist personligen eftersträvar ett språk som går över ribban. En redaktions rykte som upprätthållare av ett gott språk beror alltså på mångas insatser.

- Att läsa tidningen, lyssna på radio och se på TV på svenska är en lektion i modersmålet. Journalisterna sätter ord på verkligheten.
- Radio- och TV-program på svenska för barn måste ges högsta prioritet.
- Sveriges TV är ett viktigt komplement till Finlands Svenska Television. Svenska TV-program måste kunna ses i hela Svenskfinland.
- Den som antas till journalistutbildning måste ha ett starkt modersmål. Kunskap om och träning i modersmålet skall ingå i alla former av journalistutbildning.
- Vid rekryteringen av journalister skall den säkra språkkänslan tillmätas största vikt.
- Språklig stimulans och träning bör ingå i fortbildningen för journalister. Egna satsningar i form av läsning av böcker, tidningar och tidskrifter på svenska är också nyttiga. Ju mer finsk omgivningen utanför redaktionen är, desto viktigare är det att leta fram de svenska sammanhangen.
- Massmediespråkvård måste pågå kontinuerligt. Nya journalister skall tränas in och andra få en möjlighet att utvecklas vidare.
- Ett medium som satsar på kvalitet har lyssnare/läsare. Den kanske viktigaste komponenten är ett språk som berör. Språkfel stör.

X Med modersmålet på fritiden

Språkvården brukar inte se det som sin uppgift att gå in på det språk som används av språkbrukarna på deras fritid. Det är i stället de sammanhang där språkbrukarna lär sig språket (främst i skola och utbildning) och där de använder det som professionella skribenter eller talare (som journalister i medierna, som tjänstemän i den offentliga sektorn eller som ansvariga för näringslivets texter) som utgör språkvårdens arbetsfält. Det är då språkbrukarna behöver den service som språkvårdarna kan ge. I andra fall upplevs inte behovet av råd som särskilt stort. I detta kapitel kommer vi ändå att ta upp modersmålets roll i sammanhang som språkvården traditionellt inte brukar anlägga synpunkter på. Syftet med detta handlingsprogram är ju att lyfta fram och diskutera de möjligheter att använda vårt modersmål som vi har, men som vi inte alltid utnyttjar.

Kapitlet blir brokigt till sitt innehåll. Vi kommer att röra oss mellan teater och sport, mellan föreningsliv och ungdomskultur. Med undantag för när vi diskuterar teaterns språk går vårt budskap i grunden hela tiden ut på att finlandssvenskar i finlandssvenska sammanhang skall använda svenska och inte vara bakvänt artiga genom att ta till finska om någon finskspråkig person är närvarande. I teatersammanhang är det andra frågor om språk och om språkets variation som vi finner det angeläget att anlägga synpunkter på.

Skådespelarens röst, men författarens språk

Hur teater skall spelas på svenska i Finland har diskuterats och t.o.m. debatterats ett flertal gånger under ett drygt sekel. Tea-

terspråksdebattens historia skall ändå inte skrivas här. Vi konstaterar bara att skådespelarnas språkbehandling har väckt och väcker ett berättigt intresse även om skådespelarna inte når och påverkar så många som t.ex. lärarna och journalisterna. Vi konstaterar vidare att det främst är språkbehandlingen på professionella teaterscener, särskilt större sådana, som har varit och är föremål för intresse och diskussion. Här arbetar utbildade skådespelare och professionella regissörer som det ställs andra krav på än de som ställs på icke-professionella teatergrupper, sommarteatrar, revygäng etc. Vårt resonemang, och våra rekommendationer, gäller alltså i första hand det professionella teaterarbetet.

Det som gör en diskussion om skådespelarnas språkbehandling både intressant och svår är att den handlar om skådespelaren som frambärare och uttolkare av en annan persons i ord klädda tankar. Denna andra person, författaren, är inte alltid samtida och representerar inte heller nödvändigtvis skådespelarens egen språk- och kulturkrets. Ändå skall hans eller hennes verk återges av finlandssvenska skådespelare, och av den som regisserar pjäsen, på ett sätt som är äkta och trovärdigt samtidigt som det är konstnärligt hållbart och intresseväckande.

När pjästexter flyttas i tid och rum av regissör och skådespelare kan språket följa med. Man anpassar det då medvetet till en annan tidsperiod och en annan plats. Språkets geografiska och sociala variation kan också komma till pass när pjäsens rollbesättning så kräver. Det är t.ex. inte särskilt realistiskt att låta alla tala ”högsvenska” om rollgestalterna tänks ha en varierande social bakgrund. Det är ändå allt skäl att beakta att det egentligen inte behövs särskilt många genomgående dialektala eller sociala markörer för att publiken skall uppfatta vad rollgestaltens språk signalerar. Mycket genuin dialekt, eller slang, kan bli svårbegriplig för en del av publiken, även om den låter hemtam för en annan.

Dialekten har förstås sin givna och stora plats också på en professionell scen när författaren har använt den som ett särskilt stilmedel. Den hör också på ett naturligt sätt hemma när amatörteatergrupper och revygäng uppträder, oavsett om de uppträdande har skrivit sina texter själva eller spelar en professionell författares pjäs. Här handlar det ju om att teater- eller revyverksamheten är starkt lokalt förankrad. Det är folk som bor i trakten som uppträder i första hand för varandra; då är det lokala språket och den egna språkvanan något naturligt.

Ursprungligen var det regissörens och skådespelarnas behov av att låta annat än ”teatersvenska” (i Helsingfors kallad ”skillnadska” efter den plats där Svenska teatern är belägen) klinga på den professionella scenen som väckte publikens och recensenternas protester. Man ville inte acceptera ett mindre salongsfäihigt teaterspråk även om trovärdigheten därigenom kunde bli lidande.

I dag är det inte längre någon som hävdar att teaterns språk är eller borde vara en stilart i sig. Däremot har man olika uppfattning om vad som låter naturligt och trovärdigt på scenen och vad som känns så för skådespelaren. Kritiken går ut på att man ibland önskar använda ett alltför vardagligt och alltför lokalt präglat språk i sammanhang där det inte är motiverat. När repliker skrivs om så att de skall passa skådespelarens eget språkbruk händer det att man dels gör våld på författarens språk och intentioner, dels att man brister i den trovärdighet man egentligen försöker uppnå. Går man in och ändrar ord och uttryck för att en skådespelare skall känna igen sig i sina repliker kan det i värsta fall innebära att man låter ett fattigare språk förenkla och förflacka ett rikare. Det är inte skådespelarens personliga språk med rötter här och nu, utan författarens tidlösa stämma som publiken vill uppleva.

Skådespelaren behöver ha ett bredare språkligt register än många andra som uppträder i offentligheten. I en teaters repertoar ingår i regel pjäser av olika slag. Skådespelaren behö-

ver också ha ett rikt förråd av ord och uttryck för att kunna förstå och gestalta text. Det som först känns ovanligt, som inte stämmer överens med det personliga språkbruket, kan övas in utan att resultatet blir en modernare tappning av teatersvenska (skillnadska). Vad man strävar efter är ett naturligt och stilistiskt neutralt språk att ha som bas. När behov sedan föreligger kan man utnyttja språkdrag som placerar rollgestalten i en viss tid och ett visst geografiskt och/eller socialt rum. Att välja rätt språklig nivå är detsamma som att pricka rätt i stilregistret.

De uttalslättnader som en skådespelare (och journalist) har i sitt privata språk kan göra hans eller hennes språk mindre distinkt och därmed mindre hör- och njutbart för publiken. De kan också förändra språkrhythmen och ge fel stilistiska signaler, vilket i sin tur drabbar författarens språk och budskap. Teaterns språk är inte heller alltid prosa, utan också poesi. Språket i bunden form och repliker på blankvers är en utmaning för dagens unga skådespelare, men en utmaning de måste klara av om de skall vara trovärdiga som professionella yrkesutövare.

När man i regissörs- och skådespelarkretsar argumenterar mot kravet på att en skådespelare skall behärska och också använda det vi här kallar ett stilistiskt neutralt basspråk hävdar man att det inte känns naturligt. Till detta kan man replikera att skådespelarens egen språkvana väl kan passa in i en miljö, men kanske inte i en annan. Det som förefaller omarkerat, dvs. inte lokalt färgat, i Helsingfors är det inte i Vasa och tvärtom. Vidare kan man säga att i botten på en sådan känsla kanske ligger rädslan för att "danska" ("dänska" eller "herrska") som man säger på finlandssvensk dialekt när man avser att någon blandar in riksspråk i sin dialekt, m.a.o. försöker tala "fint". Man vill förklarligt nog inte låta uppstyltad eller konstlad; man vill inte ta avstånd från sin publik och det språk man tror att den känner igen som sitt eget. Man frågar sig tydligen inte om man kanske då i stället underskattar sin publik, dess språkliga kompetens och känsla för språkets valörer. Med en

litet tillspetsad formulering kan man fråga sig om publiken faktiskt förväntar sig att få all slags dramatik serverad i samma språkdräkt. Skillnadskan var inte ett allroundspråk, skådespelarnas eget språk är det inte heller.

Regissörer kan ställa språkliga krav och recensenter kan inrymma kommentarer om språkbehandlingen i sina recensioner. Utvecklingen av det språkliga registret, och förmågan att vid behov koppla bort det strikt personliga språket, måste finnas med och betonas i skådespelarutbildningen. Men vad gör man som utbildare om man märker att en hel årskurs av svenskspråkiga teaterhögskolestuderande genomgående använder finska som sitt interna gruppspråk? Hur fostrar man språkligt kvalificerade skådespelare för de finlandssvenska scenerna om de studerandes svenska modersmål inte är solitt? Vad bygger man då på? Detta är något vi anser att man behöver fundera allvarligt på både som utbildare och som studerande.

Föreningsliv på svenska

Problematiken med det inte alltid så starka modersmålet och vanan att använda mer finska än svenska också i svenskspråkiga sammanhang har vi redan berört i tidigare kapitel. Vi har nämnt den bl.a. i samband med tidigare kapitel om skola (III) och utbildning (IV), och vi återkommer nu till samma sak i ytterligare ett sammanhang – föreningsliv på svenska.

Inom samhällsvetenskaperna brukar man, med rätta, inskräpa betydelsen av att finlandssvenskarna har en egen social organisation. Det handlar då både om de stora och tunga organisationerna som verkar regionalt eller över hela Svenskfinland och om det nätverk av små och stora föreningar som sammanför människor som intresserar sig för samma sak och som vill ägna sig åt sitt intresse på svenska. Också vi som representerar språkvetenskapen instämmer. Den sociala organisation som finlandssvenskarna själva upprätthåller garanterar att det finns s.k. sven-

ska rum, där det svenska språket har eller borde ha en självklar plats. Det visar sig emellertid att så inte alltid är fallet. Varför?

Under arbetets gång har vi vid ett flertal tillfällen fått exempel på att möten i föreningar, bolagsstämmor m.m. vars verksamhetspråk är svenska ändå hålls på finska. Exempelen härstammar alla från södra Finland. I samtliga fall har detta inte skett på en finskspråkig deltagares begäran, utan språkväxlingen har genomförts på initiativ av en finlandssvensk med motiveringen att alla närvarande skall kunna följa med mötets gång. Också i sådana fall då en finskspråkig mötesdeltagare har understrukit att han eller hon väl kan förstå och t.o.m. tala svenska har man valt att genomföra mötet på finska.

Exemplen är så många att vi inte tvekar att tala om ett (syd)finlandssvenskt språkvalsmönster. Vi känner igen tendensen att skatta den egna färdigheten i finska högre än andras färdighet i svenska. Vi noterar återigen att en del finlandssvenskar inte inser värdet av att det finns sammanhang som per definition är finlandssvenska, dvs. där svenska är det språk som situationen kräver åtminstone av dem som har svenska som modersmål. Vi undrar på nytt vad finskspråkiga deltagare i sådana möten och andra sammankomster tänker när de inte ges en chans att använda sin svenska. Om man som finskspråkig har valt att gå med i en finlandssvensk förening, sjunga i en svensk kör, gå på en kurs vid något svenskspråkigt arbetarinstitut (kommunal vuxenutbildning), delta i ett föräldramöte i den finlandssvenska skolan m.m. då har man uttryckligen och frivilligt valt att gå över språkgränsen. Att då inte förutsättas begripa eller använda det andra språket måste uppfattas som en utestängning, kanske t.o.m. som en utfrysning?

Rent spel – på ren svenska

Låt oss ta handbollsföreningar som ett konkret exempel på hur det kan gå till i en svensk förening, även om vi är medvetna

om att samma brist på språklig medvetenhet också finns på annat håll. Merparten av dem som spelar handboll är finlandssvenskar, merparten av handbollsöreningarna är svenska. Sporten är koncentrerad till södra Finland, dvs. till regioner som är tvåspråkiga, ofta med finska som majoritetsspråk. Det finns föreningar som fungerar på svenska, men särskilt i huvudstadsregionen arbetar många de facto på finska. Handbollsförbundet leds av svenskspråkiga personer. Man borde alltså ha utmärkta möjligheter att betjäna dem som spelar handboll på svenska, men man skriver matchprotokoll på finska och översätter sverigesvenskt material. I och med detta kapslar man in sig. De många nordbor som spelar handboll utanför landets gränser kan inte ta till sig den information som ligger på nätet.

Man kan inte vänta sig att barn och ungdomar som idrottar skall skänka detta med språk en tanke. Det är de för unga för. Det kan man däremot vänta sig av deras tränare och av dem som leder föreningarna. Hur kommer det sig att t.ex. sportföreningar som ursprungligen har fungerat på svenska förfinskas? Klart är att det inte beror på önskemål från finska sportutövares (eller deras föräldrars) sida. Det är finlandssvenskarna själva som går över till finska om någon spelare (eller några av spelarna) har finska som modersmål.

Kan man bryta en sådan trend? Den betjänar ju ingen. Både de finlandssvenska och de finska barnen och ungdomarna går miste om en chans att använda svenska, att stärka modersmålet respektive lära sig språket i ett naturligt prestigelöst sammanhang. Det förefaller som om motståndet vore segt och främst kom från finlandssvenskt håll. Man vill inte betona sin förenings finlandssvenska rötter och dess språkliga betydelse. En möjlighet är därför att diskutera med de finskspråkiga föräldrarna, som ofta inser värdet av att deras barn får stifta bekantskap med svenska utanför skolan. I stället för att inleda en språkdiskussion med andra (och ointresserade) finlandssvensk-

ar kan man se till att man själv handlar rätt, dvs. talar svenska i föreningssammanhang, men uppmanar den finskspråkiga medlemmen att välja det språk han eller hon vill tala. Andra finlandssvenskar kanske följer efter när någon visar att kommunikation på två språk eller enbart på svenska fungerar. Sannolikheten för att en finskspråkig person skall reagera negativt förefaller klart mindre än för att en finlandssvensk skall göra det.

Genom att som finansiär eller sponsor ställa upp språkkrav som måste fyllas innan en förening kan få finansiellt stöd kommer man säkert också en bit på väg. Ge resurser under förutsättning att verksamheten går på svenska. Detta hindrar inte finskspråkiga personer med samma intressen att delta och kommunicera på svenska eller finska. Tvärtom skapar det svenska språket ett mervärde som alla deltagare har glädje av. Det är onödigt att som finlandssvensk underskatta svenskans värde både för egen och för andras del.

Att hitta tränare som kan och vill fungera på svenska är inte lätt. Gymnastiklärarutbildningen sker vid Jyväskylä universitet, vilket leder till att den sportterminologi som de finlandssvenska lärarna behärskar är finsk. Det kräver en extra ansträngning att lära sig terminologin på svenska och att vänja sig vid att också aktivt använda den. Det är ändå viktigt att så sker. Finlandssvenska sportutövare skall inte behöva vara språkligt handikappade när de deltar i tävlingar och spelar matcher i Sverige eller andra nordiska länder. Kunde någon finlandssvensk organisation se det som sin uppgift att träna tränarna i svenska?

Att idrotten är en folkrörelse som berör långt fler än dem som tränar aktivt och tävlar är givet. Den involverar också flera generationer både bland utövarna och bland dem som tittar på. Det är därför fråga om en sektor som är viktig ur språklig synpunkt, men den är också viktig för känslan av gemenskap inom språkgruppen. Stafettkarnevalen, som nu har på-

gått i 40 år, sammanför skolelever, deras lärare och föräldrar från hela Svenskfinland. För att kunna bli sin grundidé trogen är Stafettkarnevalen en enspråkigt svensk idrottstillställning. Här är det ingen som kommer på tanken att göra på annat sätt. Detta självklara sätt att förhålla sig till språket och att inse dess betydelse skulle vi önska att idrottsledare, tränare och ansvariga i olika idrottsföreningar också hade i sin egen lokala verksamhet.

Stafettkarnevalen är tveklöst ett identitetsstärkande evenemang. Där upplever elever från finlandssvenska skolor i tvåspråkiga och finskdominerade miljöer att finlandssvenskarna kan vara många. Under en dag är de i majoritet och svenska är allas språk. De elever som kommer från helt eller huvudsakligen svenskspråkiga trakter upplever å sin sida en finskdominerad miljö, Helsingfors, utanför stadions väggar. Även om vi inte underskattar betydelsen av identitets- och gemenskapskapande evenemang, vill vi påpeka att valet av språk ändå kan bero på andra omständigheter. Det visar exemplen med den finska verksamheten i finlandssvenska sammanhang ovan.

Den långa eftermiddagen

Alla barn och ungdomar sysslar inte med idrott, en del vill gärna ägna sig åt musik, teater, dans eller bildkonst. Deras önskemål går inte alltid att uppfylla om de vill utöva sin hobby på svenska. Även om lokal- och lönedel t.ex. för eftermiddagsverksamhet finns att tillgå, går det inte alltid att hitta svenskspråkiga (eller tillräckligt svenskkunniga) personer som kan ta hand om sådan verksamhet. Situationen är bekymmersam framför allt i huvudstadsregionen. Detta gäller bl.a. musiksektorn. De som utbildas till musiklekskollärare i regionen är dels få, dels får de sin utbildning på finska. De som har utbildats i Jakobstad har inte varit många, och de har stannat i sin egen region. Följden blir att en hobby av detta slag måste utövas på

finska eller att barnet aldrig erbjuds någon organiserad verksamhet. Privatlektioner är något som många familjer inte anser sig ha råd att satsa på om det inte är helt uppenbart att barnet har fallenhet för en viss konststart.

Eleverna i de två lägsta klasserna erbjuds eftermiddagsvård i många kommuner, men därefter är de oftast hänvisade till att sysselsätta sig själva tills föräldrarna kommer hem. Detta gäller givetvis alla barn oavsett språk, men just denna tid borde förstås tas till vara på ett sätt som ger det svenska språket stöd. Särskilt barn i en finskdominerad miljö behöver ”eftis” som ett svenskt rum. När kommunerna sparar måste andra instanser (församlingarna, privata organisationer, samverkande familjer m.m.) träda till.

Som en motvikt till den underhållning som MTV levererar behövs satsningar på sport, musik, teater, konst m.m. och ledare som kan ta ansvar för de barn det gäller. Också barn som inte har någon särskild hobby har glädje av att bara få umgås, spela spel, läsa böcker och serietidningar, få höra en saga eller en berättelse tillsammans med andra barn under ledning av en eller flera vuxna. Vad vi har i tankarna är inte ”barnparkeering” medan föräldrarna arbetar, utan en verksamhet som är medvetet språkutvecklande och språkstödande, och som därför förutsätter att ledarna ges en viss inskolning för uppgiften. Särskilt barn som inte använder sin svenska speciellt mycket utanför skolan behöver fri men organiserad samvaro på svenska. Kan detta inte ordnas på eftermiddagen i skolans lokaler, med skolans, församlingens, någon lokal förenings eller föräldrarnas hjälp? Hur behovet ser ut och vilka möjligheterna är varierar givetvis mellan olika kommuner och mellan olika delar av en kommun. Vi är här inne på en sektor som inte entydigt är privat, utan där ett samarbete mellan den offentliga och den privata sektorn bör kunna ske.

Ungdomskulturen är finsk och engelsk, inte svensk

Den ålderskategori som vuxenvärlden av olika skäl har svårast att nå är ungdomar i tonåren. Det är också den ålderskategori som det ordnas minst för på fritiden om man undantar ungdomar som sportar. Det är kanske så att det egentligen inte behövs ordnade evenemang, utan snarare platser där ungdomarna kan vistas på egna villkor. Här är förutsättningarna mycket olika i olika miljöer.

Det som förmodligen minst upptar tonåringarnas tankar är språket, och detta är något som vi gör bäst i att acceptera. Den grundläggande språkfärdigheten borde hemmet redan ha gett ungdomarna och förmågan att handskas med skriftspråket skall i första hand skolan stå för. Så borde det vara, men vi vet att det är en önskedröm. Det som saknas och det som brister kan inte helt repareras i detta livsskede; det har vi konstaterat i ett antal tidigare kapitel. Vad som vore viktigt nu är att lägga grunden till goda språkliga attityder. Det kan vi dels göra genom vårt eget exempel (utan pekpinna), dels genom att visa på att svenskan är ett lika allsidigt och livskraftigt språk som finskan och engelskan. För en finlandssvensk tonåring speciellt i södra Finland och på språköarna är detta inte en självklarhet.

Ungdomar i Österbotten växer upp med den täta och kontinuerliga kontakt med Sverige som de sverigesvenska medierna skänker. Att det finns populärkultur för alla åldrar på svenska vet de därför. Här gäller alltså både svenska och engelska. För ungdomar i södra Finland är populärkulturen finsk och ungdomskulturen engelsk. De behärskar också bägge språken i en sådan utsträckning att de har glädje av utbudet. De väljer sin underhållning utgående från innehåll och kvalitet, inte språk.

I den tvåspråkiga huvudstadsregionen, men också på annat håll, väljer ungdomar rätt ofta hellre ett finskt än ett svenskt underhållningsprogram eller annat evenemang för de räknar

med att kvaliteten då är bättre. I hur stor utsträckning det verkligen är så är svårt att säga, men ungdomarna upplever att så är fallet. Deras val har också att göra med de olika språkens prestige: det finska ungdomsspråket har prestige och engelskan är cool. Svenska är skolans och i varierande utsträckning familjens och släktens språk. Det händer att man får negativa påpekanden för sin svenska av lärare och vuxna; finskan lägger sig ingen i och engelska kan ”alla”. Med ett sådant utgångsläge vill det mycket till för att göra svenskan till ett språk som uppfattas som allsidigt användbart också av en tonåring. I kapitel II om familjens språk påpekade vi att det vi som vuxna kan göra för våra barns svenska måste göras så länge de ännu lyssnar på oss och talar med oss, sedan är det för sent.

De satsningar som under de senaste åren har gjorts för att erbjuda underhållning, evenemang och information på svenska har alla betydelse när det gäller att skapa en positiv, eller i varje fall neutral, attityd till språket. Vi tänker här bl.a. på två så olika exempel som Radio Extrem och på Popkalaset, andra exempel i samma stil inte att förglömma.

Många ungdomar lyssnar ändå i första hand eller uteslutande på någon av de finska kommersiella kanalerna, men ett finlandssvenskt alternativ finns i varje fall. Popkalaset presenterar artister som har en finlandssvensk anknytning eller som är från Sverige. Det är viktigt att visa att det också finns en ungdomskultur som är svenskspråkig. En annan – och kanske ännu viktigare? – effekt av Popkalaset är deltagarnas känsla av att ingå i ett sammanhang där svenska är det naturliga valet för alla som är med. Det här är ett evenemang som är värt att stödja eftersom det sammanför ungdomar med rötter i det finlandssvenska. Det har därigenom alla möjligheter att påverka attityden till det egna språket på ett positivt sätt genom att bjuda på samvaro och underhållning på svenska.

Centralt är att de personer som arrangerar evenemanget, och de artister som står för programmet, representerar ung-

domarnas egen värld. Språkliga ”mannekänger” som man kan identifiera sig med har en mycket stor betydelse i en ålder då vuxenvärlden upplevs som (och delvis också är) försoffad och auktoritär, och då man har vuxit ur intresset för att göra saker tillsammans med yngre syskon och föräldrar.

Många är de organiserade sammanhang där barn, ungdomar och unga vuxna möts i syfte att ägna sig åt en gemensam hobby eller bara umgås, och där verksamheten går på svenska eller borde göra det. Scoutkårerna och musikskolorna aktiverar människor i olika ålder, församlingarnas klubbar likaså. Ungdomsrörelsen, lokala ungdomsföreningar, elevorganisationer som Finlands svenska skolungdomsförbund finns till för dem som är intresserade av föreningsverksamhet. Studentkårer, nationer, ämnesföreningar erbjuder olika möjligheter till seriösa och mindre seriösa sysselsättningar. Vår uppfattning är att dessa tillsvidare ofta fungerar bra internt på svenska, men externt i vissa fall på finska eller på två språk.

Vilka som väljer att höra till en krets av ovanstående slag kan man spekulera i. Kanske är det just de som alltid har använt svenska mycket i olika sammanhang som också blir aktiva i en svensk organisation, medan andra med ett mer tvåspråkigt eller finskt liv söker sig till en annan vänkrets? Alla är inte heller intresserade av att verka inom en organisation eller förening, utan föredrar sitt eget nätverk av svensk- och/eller finskspråkiga vänner som byggs upp just under skol- och studietiden. Kunskap om var saker händer eller vilka möjligheter det finns att utöva en hobby på svenska i den egna miljön måste ändå vara lättåtkomlig. I dag är det mest lättåtkomliga det som ligger på nätet.

Bredband åt folket

Nätet är en mötesplats t.ex. mellan finlandssvenskar på olika orter eller mellan finlandssvenskar och sverigesvenskar, för att

inte tala om möten mellan många kulturer på många språk. Nätets betydelse för information och kommunikation också på svenska är något som det är allt skäl att ta vara på och utveckla. Aldrig tidigare har så många texter på svenska, i varierande ämnen och på olika ambitionsnivåer, funnits så lätt tillgängliga och haft så en så stor potentiell läsekrets som nu.

På nätet finns ett potentiellt svenskt rum som särskilt den yngre generationen redan håller på att utforma. I ”grannrummen” pågår samtal och spel inte bara på engelska, utan också på andra språk även om engelskan dominerar. Att svenskan blir ett av de språk som man förväntar sig att finna och kunna använda också virtuellt är viktigt. Det handlar inte bara om att kommunicera och informera internt, utan också om att visa vilka vi är för den svenskkunniga omvärlden nationellt, nordiskt och internationellt.

Vi finlandssvenskar är inte så många och vi bor utspridda, men vi har ändå behov av och lust att samarbeta. Vi vill ha kontakt med våra språköar och vi vill behålla våra svenskspråkiga glesbygder befolkade. Distansarbete på hel- eller deltid för den enskilde, arbetsgrupper som samarbetar över nätet, studerande och skolelever som tar kurser eller utför projektarbeten i virtuella klassrum helt eller delvis – möjligheterna är många.

Vi har också lärt oss samtala per e-post, chatta, delta i diskussionsgrupper och konversera genom textmeddelanden av privata, allmänt sociala skäl. Det är visserligen inte alltid språkligt korrekta, kvalitativt högtstående texter som produceras i sådana sammanhang. Det är inte heller avsikten. Den som t.ex. chattar skriver ju inte för att bli läst av en stor publik, ej heller av eftervärlden. Ett sms-budskap utformas utgående från att endast ett begränsat antal tecken står till buds, och e-brevet skrivs varierande omsorgsfullt beroende på mottagare och ärende. På samma sätt som vi varierar vårt tal enligt situationens krav varierar vi också vårt språk när vi använder någon

av dessa nya kommunikationskanaler. Det nya är kanske att variationen här är större än den är när vi producerar konventionella skriftliga budskap avsedda att skrivas ut på papper. Då tillåter vi oss inte hemgjorda förkortningar, okonventionell stavning, ”smilisar” (eng. smileys) m.m. Ungdomarna är här de uppfinningsrika föregångarna, men det betyder inte att deras skriftspråk i andra sammanhang nödvändigtvis behöver ta intryck. Vi oroar oss inte för en sådan utveckling. I stället konstaterar vi att aldrig förr har så många människor i olika åldrar, med varierande utbildningsbakgrund och varierande språkfärdighet, skrivit och läst så mycket som i dag. Det går lättvindigare till än förr eftersom kanalerna i dag är så många fler.

Användningen av språket i skrift har alltså ökat kolossalt p.g.a. av den nya tekniken. Att formulera sig i skrift är i regel en mer medveten språkhandling än att bara prata på. Man verbaliserar sina tankar aktivt, och man försöker uttrycka sig så att budskapet går fram via den kanal som man för tillfället använder. Vi inte bara formulerar oss själva; vi möter också kända och okända personers språk i skrift. Den som inte brukar läsa böcker eller tidningar, och inte skulle drömma om att skriva t.ex. brev eller dagbok, går lätt över den låga läs- och skrivtröskeln på nätet. Också den här vägen möter vi språkmodeller på vårt eget språk och på andra. Alla modeller vi ser är inte dåliga. Det finns mer för- än nackdelar med den nya tekniken. Genom att öka tillgängligheten till billig och snabb uppkoppling också utanför tätorterna kan vi dra nytta av det verktyg som Internet är.

- Att använda finska i ett finlandssvenskt sammanhang är ett bakvänt sätt att vara artig på.
- Underskatta inte andras svenska och överskatta inte din egen finska.
- Skådespelaren behöver många språk vid sidan av sitt privata.
- Idrottsledare och gymnastiklärare med finsk utbildning behöver kunskap om sporttermer på svenska.
- Den som leder ett idrottslag, dirigerar en kör, ansvarar för ett konfirmationsläger, tar hand om en barn- och ungdomsklubb eller handhar eftermiddagsverksamhet för skolbarn har ett ansvar för barnens språk.
- I en finskdominerad miljö behöver barn ett svenskt rum med svenskspråkiga vuxna efter skoltid.
- Ungdomskultur på svenska klarar konkurrensen med finsk och engelsk om den håller tillräckligt hög standard.
- Surfa kan man göra på många språk. Visa barn och ungdomar vägen till svenska sidor på webben.

XI Tänk om alla gjorde som du?

I de tidigare kapitlen har vi många gånger nämnt rollen som språkmodell som en del av oss spelar i yrkessammanhang. Vi har särskilt nämnt lärare på alla nivåer och journalister vid sidan av t.ex. idrotts- och ungdomsledare. Vi har varit inne på skådespelarens förmåga att levandegöra språkets variation, och på översättarens och språkgranskarens ansvar för det språk vi hör och ser i samhället. Språket i läromedel, kurslitteratur och facklitteratur visar oss hur språket ter sig i skrift. Det gör också reklamen. Skönlitteraturen och medierna kan visa upp ett språk som är rikt, varierat och personligt. I bästa fall är det språk vi ser och hör gott. Anledningen till att vi har tagit oss för att skriva ett förslag till handlingsprogram för svenskan i Finland är att vi som medlemmar i Svenska språknämnden, och många med oss, ändå upplever att det goda språket håller på att bli mer undantag än regel. Det är lättare att stämma i bäcken än i ån, alltså är det bäst att reagera nu medan tid är.

I grunden för vars och ens språk ligger det språk vi har mött från första början, dvs. det språk vi har hört föräldrar och andra vuxna använda. Rollen som språkmodell är alltså inte begränsad till vissa professioner, utan den spelar vi alla i förhållande till varandra. Oftast omedvetet snappar vi upp nya ord och uttryck, tar intryck av andras formuleringar och börjar använda dem själva. Vi lär nytt och förändrar, omärkligt för oss själva, vårt sätt att använda språket. Ju mer vi möter språket, desto större är det språkliga material vi har tillgång till och kan göra något personligt av. Om vi inte använder vårt språk står det emellertid inte stilla för det, utan det förändras ändå. Det blir styvt, det rostar och det tappar bitar här och var. Det

blir helt enkelt mindre funktionsdugligt. Det gäller alltså att hålla språket i trim för att det skall kunna fungera i alla de sammanhang där det behövs.

Många av oss lever i en miljö – hemma, på arbetsplatsen, i närmiljön – där vi använder svenska vid sidan av finska eller där vi nästan enbart använder finska. Hur skall vi då hålla vårt språk i trim, och hur skall vi då kunna vara goda språkmodeller t.ex. för våra barn? Först måste vi bestämma oss för om vi alls tycker det är viktigt att bevara vår färdighet i svenska och föra den vidare. I grunden handlar det om att ta ställning till vårt lands tvåspråkighet. Är den värd att bevara i vardagen eller skall vi nöja oss med språklagens bokstav? Gratis är den inte. Den upprätthålls endast genom många människors medvetna insatser oavsett deras modersmål. Vi som har svenska som modersmål – eller som ett av våra modersmål – har ändå ett större ansvar och ett större intresse för saken än andra.

Tycker vi att svenskan skall ha en plats i vårt land också i framtiden måste vi handla själva. Vi kan inte lämna över ansvaret på andra. Det är inte dagis och skola som skall lära våra barn svenska från grunden, utan det är vi själva. Det är viktigt att kämpa för rätten till svensk service när språklagen ger oss rätt till sådan. Även i andra sammanhang kan vi använda svenska och i många fall få ett svar på samma språk. I den här rapporten har vi ändå velat fokusera på sammanhang där det är självklart att det är svenska som gäller. Det kan låta konstigt, men det beror dels på att vi vill tala för språkets kvalitet, dels på att vi har märkt att de s.k. svenska rummen inte är så svenska längre. Det svenska språket skjuts åt sidan och väljs bort när rummen gästas av andra språk, främst av finskan, men också av engelskan. Detta sker då vi själva oombedda och som oftast i onödan byter språk.

Vår utgångspunkt är att användningen av svenska redan i sig är något som stärker språket och upprätthåller kvaliteten. Användningen kommer först. Den håller språket i skick och

bidrar till att det växer och utvecklas. Därefter kommer den språkliga medvetenheten som motiverar oss till att bli bättre, till att kunna säga och skriva allt vi vill uttrycka på ett språk som är god svenska. Användningen av språket innebär att vi möter andra som talar och skriver det, att vi lär av varandra.

De förslag som vi lämnar i enskilda kapitel går i hög grad ut på att det är viktigt att leta fram de sammanhang där språket används, och att det är dumt att tro att ett språk man inte använder överlever i längden. Ibland har vi också nämnt att det är viktigt för finlandssvenskar att språkbada i en helsvensk miljö. De helsvenska miljöerna är inte så många i Svenskfinland, men Sverige finns och svenskan i Sverige kan vi ha kontakt med t.o.m. utan att röra oss hemifrån.

Om nyttan av att gå över ån efter vatten

Svenskan i Sverige är en källa som vi överraskande nog ofta glömmer eller undervärderar. Svenskan i Finland är ju inte någon isolerad företeelse, utan en del av ett större språkområde som vi delar med andra som har svenska som modersmål. Våra förbindelser med Sverige är i dag många och snabba. Kontakter knyts både av professionella och av privata skäl, och kommunikationen löper via många kanaler både reellt och virtuellt. Kontakten med Sverige är tradition i Österbotten och på Åland. Den börjar bli hemtam också i södra Finland. Vi reser, lyssnar, läser och skriver i bägge riktningarna, men vi importerar mer språkgods än vi lyckas exportera.

Finlandssvenskarnas förhållande till sitt modersmål har troligen ett samband med deras förhållande till svenskan i grannlandet. I praktiken leder den ömsesidiga och livliga kontakten mellan språkområdets östra och västra del till en del språklig influens. Att nio miljoner svensktalande påverkar språket mer än vad 300 000 kan göra säger sig självt. Vi tar, ibland med en viss fördröjning, emot ord och uttryck och väl är det. Om vi inte

gjorde det skulle svenskan i Finland bli en provinsiell avart av det svenska språket, som så småningom inte längre skulle vara gångbar utanför vårt lands gränser. Det skulle ingen tjäna på.

Det händer att finlandssvenskar förfasar sig över svenskan i Sverige, och det händer att svenskar i bästa välmening stämmer in och ber finlandssvenskarna bevara sitt vackra och ålderdomliga språk. Vilken svenska i Sverige och vilken i Finland tänker man då på?

Ber man om exempel på slarvig sverigesvenska får man exempel på vardagligt språk, rentav slang. Vardagsspråk och slang är emellertid exempel på ett lokalt språkbruk, och sådant sprider sig inte alltid, om det inte får hjälp av medierna och blir en del av riksvardagsspråket. Den talade, vardagliga, lokala svenskan varierar förstas innanför Sveriges gränser. Göteborgarna och stockholmarna förargar sig över varandras språkbruk, och bägge retar man sig på i Lund. Finlandssvenskarnas vardagsspråk har sina rötter i Svenskfinland; det lever och förändras här. De sverigesvenska uttrycken känns inte omedelbart hemtama här, men det händer att de vandrar in också i språket i södra Finland, inte bara i Österbotten och på Åland.

Det språk som används t.ex. i svenska medier eller av svenska politiker anser få finlandssvenskar vara slarvigt. Oftare brukar man tycka att svenskarna är så avundsvärt lediga och lekfulla i sin språkbehandling, medan de egna journalisterna och politikerna i stället snubblar över ord och trasslar till sina uttryck. Finlandssvenskar retar sig förstas ibland på enstaka ord och uttryck som plötsligt används av alla svenskar överallt. Som utomstående lägger man lättare märke till sådant, medan modvågor i det egna språkbruket undgår en. När vi påpekar att svenskan i Sverige är en källa att ösa ur, en språkmodell att dra nytta av, avser vi inte i första hand snacket runt fikabordet, utan snarare det språk som används i offentligheten, i medierna och i litteraturen. Det är här vi skall leta efter de idiomatis-

ka uttrycksätten, när vi undrar över vad något vi kan säga på finska kan heta på svenska.

I svenska öron klingar finlandssvenskan väl, men ibland noterar man en del avvikelser. Främst är det förstås uttalet man fäster sig vid och gillar. Vilken finlandssvenska hör och ser svenskar i Sverige? Det är förmodligen främst ett antal i Sverige boende kända finlandssvenskar som får personifiera finlandssvenskan. ”Levengoodska” (efter Mark Levengood) och ”muminspråk” (efter Lasse Pöysti och Birgitta Ulfsson) är exempel på finlandssvenska som är nyanserad, modern och korrekt. Så låter inte svenskan i Finland i alla sammanhang och i alla miljöer. Ibland låter den i stället gammalmodig och alltför ofta låter den som ”finska på svenska”. Standarden på svenskan i Finland varierar nog mer än den gör i Sverige, och det har få svenskar kunskap om och erfarenhet av. Även här talas och skrivs det på ”levengoodsk” nivå, men vi märker att det blir färre som kan det.

Vad vi hävdar är att det är dumt att inte medvetet utnyttja den språkliga källa som Sverige är. Vi vågar t.o.m. spekulera i att misstron mot svenskan i Sverige är ett uttryck för en ibland svag språklig självkänsla på finlandssvenskt håll. Man försöker kanske göra en dygd av det finlandssvenska genom att nedvärdera det sverigesvenska. Med en sundare, och mer realistisk, inställning värjer man sig inte för språkliga nyheter, utan plockar på sig dem man gillar. Är man en professionellt talande och skrivande person måste man helt enkelt följa med språket och språkutvecklingen i Sverige. Då vet man att om den egna ån ser ut att torka ut gör man klokast i att gå över den efter friska-re vatten.

Ett steg i taget

I kapitel efter kapitel har de svagheter och svårigheter som just nu karakteriserar svenskan i Finland behandlats. Språknäm-

dens uppgift har ju i detta sammanhang varit dels att peka på brister, dels att komma med konstruktiva förslag till hur de kunde avhjälpas. I början av rapporten har vi samlat några tyngre förslag som oftast kräver särskild finansiering och/eller språkpolitisk vilja. I de punkter som avslutar varje kapitel tar vi däremot upp både tyngre och lättare förslag. Här finns t.ex. ett antal förslag som var och en som enskild person kan fundera på att genomföra i sitt eget liv, hemma och på arbetsplatsen. Det gäller att välja och börja någonstans med det egna modersmålet och de egna språkvanorna. Ett steg i taget duger.

Tänk om alla gjorde som du och beslöt sig för att införa åtminstone någon förändring i syfte att stärka svenskan i Finland, vilken sammantagen effekt skulle detta inte ge? Tänk dig också effekten av motsatsen – att alla struntar i att vårda och bevara modersmålet? Tycker du verkligen det är svårt att välja?

